

Sóvidék

KULTURÁLIS FOLYÓIRAT
IV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM 2012. MÁJUS

Hathavonta megjelenő kulturális folyóirat.

A szerkesztőség a Teleki Oktatási Központ keretében működik.

Főszerkesztő: Szolláth Hunor

Ügyintéző: Tolokán Király Katalin

Technikai szakember: Tolokán Király Miklós

Szakmai tanácsadó testület:

Dr. Poráczky Rozália, igazgató, Központi Egyetemi Könyvtár, Kolozsvár

Bereczki Gyöngyvér, tanár, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár

Márton Zoltán, igazgató, Teleki Oktatási Központ, Szováta

Ferenczi Szilárd, történész, Kolozsvár

Kuti Botond, képzőművész, Kolozsvár

Siklodi Zsolt, képzőművész, Szováta

Levelezési cím: Fülemlé utca 13. szám, Szováta, 545500, Maros megye, Románia.

e-mail: sovidekfolyoirat@yahoo.com

Telefonszám: 0040-745-904-473.

Honlap: www.prosovidek.ro

Grafikai szerkesztés: Siklodi Zsolt

Tördelés: Deák Zsolt

Korrektúra: Székely Anna

Szöveg digitalizálása: Fülöp Rita

A lapszámot Szováta tematikájú képes levelezőlapokkal illusztráltuk

Címlapon: Szovátafürdő, Medve-tó

© Sóvidék szerkesztőség, Szerzők.

ISSN: 2066-0146

A lapszám megjelenését támogatta:

Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.

Teleki Oktatási Központ

Ajánló

5

Forrás

- Fekete Árpád: A Sófalvi Illyés Lajos Általános Iskola története III. 6
Zepczaner Jenő: Szováta, egy sikertörténet a Monarchiában I. 12
Szolláth Hunor: „Özvegy Honészy Miksáné Úrnő Önagyságának”
Szováta tematikájú képeslapok a második világháborúig 14
Márton Béla: Kihalt Kopactanyai szállások és porták 20
Szekeres Lukács Sándor: A sóvidéki lázadás 1919 tavaszán
(1919. március 29-április 6.) I. 26
Moldovai Attila: Káli Dénes életrajza (Forrásközlés) 32

Művek, mesterek

- Lukács Albert: A szováta középiskola II. (Visszaemlékezés) 36

Zöld sarok

- Horváth István: A Sóvidék és a Parajdi kőszótelep
geológiai és földrajzi feltárása 44

Lelkek, göröngyök

- Ambrus Lajos: Ősz és hatalom (Novella) 50
P. Buzogány Árpád: úgy kiáltják, Nagyanyám télen (Versek) 54
Böloni Domokos: Bokormadár a szívemben (Novella) 55
Deák Sárosi László: Két karácsonyi kívánságlista, (Versek) 58
Debreczeny György: Szováta (Vers) 60
Nagy Attila: Memoár – A gyermekkor elveszett paradicsoma,
és a magyar katonatiszt 62

Tartalomjegyzék

Tollhegy

- Monus Katalin: *Harc az idővel* (Derzsi Ferenc: *Viharokkal és aranysugarakkal. Visszaemlékezések mozaikdarabjai.* Szováta, 2011.) 68
- P. Buzogány Árpád: *Atyha szokásvilágáról* (Madar Ilona–Pusztai János: *Atyha szokásvilága.* Marosvásárhely, 2004.) 70

Ajánló

A Sóvidék Kulturális Folyóirat hetedik számához ért, mely misztikus szám, mitológiában, kereszténységbe, népmesékben egyaránt. Holott mesék nem szerepelnek a kiadvány hasábjain, de a megjelenetés körülményei, erőfeszítései már szinte mesébe illőek, a legkisebbik királyfi sem harcolta volna végig próbatételeit különül.

Mesébe illő szám amit a kedves olvasó kezében tart azért is, mert Szováta tematikájú képes levelezőlapokkal díszítettük. Romantikus tájak, csodás tavak, mesés szépségű nyaraló villák, fürdőélet: megannyi képeskönyvbe illő rajzolt, vagy fénykép alapján készült lap. Mind múltunkról, szülőföldünkről tesznek tanúbizonyságot.

Ugyanerre vállalkoznak a közölt tanulmányok, írások, irodalmi alkotások is. Meg-elevenedik a szováta középiskola története, az S. Illyés Lajos iskola mindennapjai, Káli Dénes lelkész életrajza például szolgálhat. De a Kopactanyai szállások és Szóvata-fürdő Monarchiabeli története sem maradhat érdeklődés nélkül.

A folyóirat szerkesztősége mindenkinek kellemes olvasást, kutatást, időtöltést kíván!

Kelt az Úr 2012-ik esztendejének Pünkösöd havában.

SZOLLÁTH HUNOR
főszerkesztő

FEKETE ÁRPAD

A Sófalvi Illyés Lajos Általános Iskola története

III.

Kulcsszavak: *S. Illyés Lajos iskola; oktatáspolitikai; 1-es számú általános iskola, 1-10 osztályos iskola*

A *Sóvidék Kulturális Folyóirat* III. évfolyama első számában (2011. május) a 2006. június 15-én a Sófalvi Illyés Lajos nevét felvevő általános iskola elődjéről, az 1956-ban létesített fürdőtelepi, először I-IV. osztályos elemi, majd I-VIII. osztályos általános iskola történetéről közöltem hat oldal terjedelmű írást, majd a fenti folyóirat második számában az új iskola, 1970-71-es években történt felépítéséről, az oktató nevelő intézmény berendezéséről, környezetének rendbetételéről s az épület és mellékhelyiségeinek későbbi, ésszerűen történt átalakításairól, kibővítéséről publikáltam hét oldalas tanulmányt. E folyóirat hasábjain soraim folytatásában az iskolában megvalósult legfontosabb értékről, az oktató-nevelő tevékenységről, az 55 év sikereiről, eredményiről igyekszem összefoglalót adni, persze nem a teljesség igényével.

Az 55 év minden szeptemberének közepén megszólaló csengő hangja komoly, magasztos munkára hívja az iskolánk létszámban állandóan gyarapodó népes közösségét. Úgy a tantestület, mint a kisegítő személyzet minden feltételt megteremtett a tanulóknak ahhoz, hogy „...*bátran ostromolhassák a tudomány csakis szorgalommal bevehető várát*”¹. Az adatok pontosságának hitelességéért az olvasó követheti a végjegyzeteket, melyek az eredeti dokumentumokban az iskola irattárában mind megtalálhatóak, közülük a legfontosabbakat, a mindenkori osztálynaplókat is felhasználtam, melyeket minden évről vonatkozóan átnéztem, akárcsak az anyakönyveket, átanulmányoztam az 55 éves oktatástörténet összes naplóit és a 16 kötetnyi anyakönyvet.² Az új iskolaépület felavatásakor az igazgató tanévmegnyitó beszéde így hangzott: „*Szélvészfényként elrepültek a vakáció gondtalan napjai. Ezer meg ezer csengő különböző hangja az új iskolai év kezdetét hirdeti. Négy millió egyenruhás gyermeket szólít ma magához, hogy a nyáron átálló tantermekek újra tanévi szolgálatra jelentkeztesse, hogy a kimeszelt falak közt az élő tudomány vára újból élettel telhessen meg. Szeptember 15-én új tanévet kezdünk, abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy új iskola kapuit nyithattuk meg az 1971-72-es tan-*

évben. Beindult a munka egyik legszebb tevékenégi ága a tanulás-tanítás³³ - hangzottak el az iskolaigazgató tanévnyitói beszédnek szavai. Az 1971-72-es tanévet tehát új iskolaépületbe kezdtük.

A fürdőtelepi VIII osztályos általános iskola eddigi 11 tanerőből álló tantestülete alkotta továbbra is, a most már új épületbe költözött és új nevet, a X osztályos általános iskola elnevezést felvevő intézmény alaptanerőit. Névsoruk a következő: Bíró Pál, Demeter Piroska, Fekete Árpád, Fekete Edit, Koszta Márton Berta, Lengyel Katalin, Lukács Irén, Nemes Aranka, Nemes Sándor, Parajdi Katalin és Simon Éva.⁴ Az élők és elhunytak emlékét sajnálnám ha csak e sorok örökítenék meg.

A kötelező tíz osztályos általános oktatásra való áttéréssel, az osztályok számának növekedésével és az új szaktantárgyak bevezetésével már az iskola történetének első évében, vagy áthelyezett, vagy betanító-óraadó tanárokkal - Csiszér Árpád, Klózer Attila, Kovács Erzsébet, Kupás János, Lánckzor József, Márton Katalin, Mester Erzsébet, Péter János, Sente Teréz és Török Klára Antónia - 21-re növekedett a tanerők száma.⁵ A régi Alsótelepen a Főút 196/B szám alatt levő új iskolaépületben X osztályra bővült intézmény. Első évben így alakultak az osztálylétszámok: I. - 25, II. - 21, III. - 25, IV. - 28, V. - 24, VI. - 24, VII. - 22, VIII. - 23, IX. - 44, X. - 20. Az adatok összesítéséből arra következtethetünk, hogy a fürdőtelepi 8 osztályos általános iskola tanulóinak számához viszonyítva a létszám 176-ról 256-ra nőtt, tehát 80 tanulóval gyarapodott a tanulók összlétszáma.⁶ Az osztályokat 8 tanterembe helyeztük el. A régi iskola épületét a Sándor János villát, először rövid időre a fürdővállalat, majd a marosvásárhelyi Építészeti Tröszt szovátai részlege, később a városi Néptanács, a mai polgármesteri hivatal vette át és feljavította, végül visszakapták az eredeti tulajdonos leszármazottai. Az iskola vezetősége javasolta az akkori tanfelügyelő Titea Ioannak, majd Ștefan Bențanának, hogy az épületet a Maros megyei tanerők továbbképző és nyaraló központjaként kellene megtartani. Az ötletet jónak tartották, de ehhez azonban a párt és felsőbb állami szervek támogatására lett volna szükség, ők azonban nem bólintottak rá a javaslatra.

Az 1960-70-es években épült típusiskolákban kötelező volt egy laboratórium és egy tanműhely léte. A tornatermek hiányoztak az épületrendszer szerkezetéből. Úgy a laboratóriumok, akárcsak a tanműhelyek létezése a pártfőtitkár felfogását szolgálták igazolni az akkori „társadalmi követelmények igénye” bizonyítására. Az előző mondatok alátámasztását, igazolását szolgáló idézet azonban ma is elgondolkodtató: *„A fiataloknak meg kell érteniük-mondja Nicolae Ceaușescu elvtárs a Román Kommunista Párt főtitkára, hogy dolgozniuk kell, hozzá kell szokniuk a gyakorlati munkához, hogy amikor befejezik az iskolát, ne olyan emberek legyenek, akik mindenfélét tanultak, de még egy tűt sem tudnak a kezükben tartani.”*⁷

Iskolánkban, ebben a tanévben vezették be az I-IV osztályban is a román nyelv szaktanár általi oktatását. Ezt a munkát Sente Teréz nagy hozzáértéssel végezte. Ennek is köszönhetően iskolánk tanulói a felsőbb osztályokban hamarabb meg-

tanulhatták, vidékünk tanulóihoz viszonyítva az átlagosnál jobban ismerték a román nyelvet, mint más székely falvakban lakó tanulók. Tanulóink úgy a felvételi vizsgákon, mint a tantárgyversenyeken bárhol eredményesek voltak. Az új iskolaépületbe költözés első tanévében az I-VIII. osztályos tanulókból egy kivétellel mindenki átmenő osztályzatot nyert. Érdekes kimutatást találtam a nyolcadik osztály naplójában. Az osztályfőnök, Fekete Edit statisztikai adatai a 23 tanuló továbbtanulását, jövőjét ismertette a következőképpen: 7 tanuló szakiskolában, 1 tanuló pedagógiai, 7 szak- 6 pedig elméleti líceumban, 2 tanuló általános iskolában folytatta tanulmányait.⁸ Nehézséget okozott a nagy létszámú 44 tanuló magába foglaló IX. osztály egy tanterembe való elhelyezése. Érdekesnek tartom megjegyezni, hogy a IX. osztályos tanulók 15 tantárgyat tanultak heti 34 órában, pénteken pedig egész nap, 6 órában ipari ismeret volt az órarendben. A következő tanévekre vonatkozó statisztikai adatokat az 1987-88-as tanévig a 3 legfontosabb iskolai iratok, azaz az iskolai évkönyv, az osztálynaplók és az iskolai anyakönyvek alapján sikerült összegyűjtenem és egyeztetnem, ugyanis a jelzett évtől az összefoglaló adatokat tartalmazó évkönyv kitöltetlen.⁹ Így az osztálynaplók maradtak a legfontosabb tájékoztatóim.

Az 1972-73-as tanévben jelenik meg az iskola történetében az első párhuzamos osztály az V. A. és B. beindításával. Az osztálylétszámok fokozatosan növekednek: I. - 33, II. - 31, III. - 21, IV. - 27, V. - A. és B. - 46, VI. - 24, VII. - 25, VIII. - 23, IX. - 32, X. - 26. Összesen: I-VIII.: 229, IX-X.: 58 és I-X.: 287. A 23 VIII. osztályt végzett tanulókból az osztályfőnök, Demeter Piroska, kimutatása szerint 8 tanuló elméleti, 3 szaklíceumi, 6 szakiskolai, 1 pedig tanonciskolai képzésben részesült.¹⁰ Ebben a tanévben nyertek végleges áthelyezést iskolánkba Sente Teréz és Mester Erzsébet, címzetes kihelyezést pedig Timbus Ioan Dimitru, aki jelentős sportsikereket ért el itteni pályafutása alatt. Betanító tanerők voltak az előző évben: Török Mihály földrajzot, Czellecz Mária oroszot, Werner Hugó magyart tanítottak.

Az 1973-74-es tanévben az iskola tanulóinak létszáma meghaladta az eddigi rekordot, melyek osztályonként így alakultak: I. A-B: 57, II. - 34, III. - 30, IV. - 24, V. - 34, VI. - A-B: 47, VII. - 21, VIII. - 24, IX. - 21, X. - 19. Összesen: 311. Ez a szám jelentette az eddigi új rekordot. Eggyel több párhuzamos osztály bővítette az iskola tanulóinak létszámát az I. A és B osztályok létesítésével. Újabb tanárok érkeztek az oktató-nevelő tevékenység végzésére: Csortán Márton történelmet és zenét, Werner Ildikó matematikát, Elekes Béla természetrajzot, Veér Aranka alkotmánytant és sok más tantárgyat tanított, míg Török Klára Antónia a VIII. osztályban földrajzot és Gub Jenő biológiát oktatott. Mivel a tanulók létszáma meghaladta a 300-at fizetett titkárnőt lehetett alkalmazni Kelemen Zsuzsa személyében. Érdekes adatot találtam az igazgatói feladatokra vonatkozóan, a tanév októbere és áprilisa közötti időszakban 24 tanerőnél 129 órát látogattam meg.¹¹

Az 1974-75-ös tanév tanulólétszámának látványos növekedését befolyásolta a 6 évvel ezelőtt megjelent terhesség megszakítását tiltó törvény. Bizonyíték erre, hogy ebben a tanévben három első osztály indult. Az I. A-B-C osztályokban 94 tanuló, a II. A-B-ben 59, a III-ban 33, a IV-ben 33, az V-ben 31, a VI-ban 34, a VII. A-B-ben 47, a VIII-ban 21 míg a IX. A-B-C-ben 89, a X-ben 15 tanuló tanult. A IX. és X. osztályt ettől a tanévtől I. és II. évnek nevezik. Figyelemre méltó, hogy az I. évben három osztály, A. B. C. indult fafeldolgozó, mechanika és építészeti szakokkal. Az I-X. osztályokban összesen 456 tanuló volt. Könnyű kiszámítani, hogy az iskola rendeltetése szerinti 8 tanteremben, 1 laboratóriumban és 1 műhelyben milyen nehéz volt betuszkolni a többszörösre nőtt létszámú osztályokat. Nem volt más megoldás, mint az V-VIII. osztályos tanulókat délutáni oktatásra áttenni. Valamelyest segített a nehézségek megoldásában az új iskolaműhely felépítése, amely az asztalos- és lakatosműhelyével 40 tanulót foglalkoztatott egy időben. Ebben a tanévben alakítottuk át az épületben lévő régi asztalosműhelyt tornateremmé. Az I. A. asztalosmesterséget oktató évfolyamban először jelenik meg az első román osztály 11 tanulóval, mely két évig, a II. évfolyam elvégzéséig működött iskolánkban. Az osztálylétszámok ilyen arányú növekedésével természetes volt a tanerők létszámának gyarapodása. Czellecz Mária és Bíró Pál az I. B. és C. osztályban tanítanak végzettségüknek megfelelően, Mátyás Endre matematikát tanít a VII. B-ben, László Irma ettől a tanévtől igazgatóként számtant tanít az V. osztályokban, Molnár Éva magyar szakos tanárnó címzetes tanerőként áthelyezést nyert, a rajzot Bocskay Vince szobrászművész, az orosz nyelvet pedig Kovács Eszter oktatja, míg az egyetlen román osztályban az állam nyelvét Bărbulescu Sanda, a franciát Horia Zoia, az ökológiát Radu Florescu, a technológiát Buda Teodor és Bica Mihail, a gyakorlatot Kósa István tanította. Az utóbbi tantárgy oktatására ebben a tanévben nyert végleges áthelyezést Kiss Károly asztalosmester.

Az 1975-76-os tanév statisztikájából kitűnik, hogy a párhuzamos osztályok száma először haladja meg, 6-4 arányban az egy rendbéli osztályokét. Íme, az osztálylétszámok: I. A-B: 75, II. A-B-C: 92, III. A-B: 58, IV. - 33, V. - 34, VI. - 34, VII. - 33, VIII. A-B: 46, IX. A-B: 73, X. A-B-C: 62. Összesen: 547. Tíz tanuló végezte el román nyelven és 132 magyar nyelven a fafeldolgozó és építészeti szakokra szakosított osztályokat. A technológiát és a szilárdságtant Filip Dionisie mérnök tanította. Új tanerők jelentek meg az iskolában. Domokos Ilona az I. B osztályt, Bodó Lajos a VI. osztályban matematikát, Gálfalvi Pál a VIII. osztályokban a gyakorlatot, az első évfolyamon Bodolai Gyöngyvér a franciát, míg Kovács Erzsébet a biológiát tanította.

Az 1977-78-as tanév volt az utolsó, amelyben egytől tízig minden osztály létezett. Változott a tanerők összetétele is. Fekete Erzsébet magyart, Kusztos Piroska zenét, Mester Ildikó franciát, míg Palkó Ilona és Kovács Gyula gyakorlatot tanítanak.

Az 1978-79-es tanévben nem indul kötelező IX. osztály, hat év múlva azonban újra megjelenik. Osztálylétszámok: I. A-B-C: 86, II. A-B: 61, III. A-B-C: 87, IV. A-B-C: 87, IV. A-B: 79, V. A-B-C: 96, VI. A-B: 56, VII. - 30, VIII. - 32, X. - 20. Összesen: 547. Három új tanerő kinevezésével bővült a tantestület. Az I. A osztályt az Ilyésmezőből áthelyezett Márton Anna, a gyakorlatot Gálfalvi Pál, a románt Fekete Edittel megosztott katedrával Klózer Ilona tanította. A tanév befejezésével megkezdődött az iskola újbóli 8 osztályos általánossá válása. A tanév megkezdése előtt a nyár folyamán elkészült saját erőforrásból a történelem-társadalomtudományi szaktanterem. Az egész nyári szabadságot igénybe vevő munkát Fekete Árpád Fekete Edit segítségével végezte. Az egyetemes és román történelmet felvonultató pannók berámázását és beüvegezését az ILEFOR vezetőjének, Nagy Ferencnek a segítségével végeztük.¹² A múlt tanévtől kezdődően az iskolai laboratórium hármaskörrel töltött be, kiegészülve a fizika-kémia jellege mellett biológia szerepkörrel.¹³ Érdekes emlékként maradt meg az iskola történetében az emberi szervezet, a teljes alakot megjelenítő makett, melyet a tanulók Gizinek kereszteltek.

Az 1979-80-as tanévben figyelemre méltó, hogy a IX. és X. osztályok létezése nélkül is nőtt a tanulók létszáma. A fenti két évfolyam hiánya pozitív hatással volt úgy az iskola tanulóinak fegyelmére, mint az oktató nevelő tevékenységre. Amikor 4 év múlva újra 10 osztályossá vált, iskolánk közösségében az öröm nem volt egyértelműen kirobbanó. Ebben a tanévben így alakultak az osztálylétszámok: I. A-B: 74, II. A-B-C: 87, III. A-B: 60, IV. A-B-C: 90, V. A-B: 84, VI. A-B-C: 95, VII. A-B: 56, VIII. - 28, I-VIII osztályban összesen 547 tanuló tanult 18 osztályban. A tanév elején érkezett iskolánkba Ferenczi Károly, aki a II. A. osztályt tanította.

Az 1980-81-es tanévben érte el iskolánk tanulóinak összlétszáma a harmadik rekordszámot, a 626-ot az I. A-B: 78, a II. A-B: 80, a III. A-B-C: 87, a IV. A-B: 58, az V. A-B-C: 92, a VI. A-B: 79, a VII. A-B-C: 97, a VIII. A-B: 55 tanuló tanult. Az osztályok profiljainak megfelelően az iskola asztalos műhelyét lakatos munkák végzésére alakítják, ahol egyszerre 40 tanuló lehetett foglalkoztatni. Ebben a tanévben a VIII. A és B. osztályokban a földrajzot Kuti Ilona tanította.

Az 1981-82-es tanévben az osztályok száma megegyezik az előző évvel, míg a tanulók létszáma 11-el kevesebb. Új tanerők érkeztek az iskolába. A zenét Nagy Ilona, a gyakorlatot Bereczki Márton, a földrajzot pedig a nyolcadik osztályokban Sigmirean Cornel tanította. A megyei pionír tanács utasítására végre kellett hajtani a párt és kormányhatározatot: tömbházak körüli zöldövezetben, az üzemek és vállalatok udvarain s a nevelő intézmények, ha más lehetőség nincs, a játszótéren zöldséget kellett teremteni. Elekes Béla természetrajzszakos tanár és az iskola-igazgatónő, László Irma leleményességére vult, hogy területet kerestek az iskola-törszomszédságában és a „Kis Természetbarátok Köre” megalakításával valójában hasznos tevékenységet végeztek: amikor más ültette a paradicsompalántákat az ő

„kis kertészeinek” növényei már rég elvirágoztak. A fóliában saláta, paradicsom, karfiol, paprika, hagyma és uborka termett.

Az 1982-83-as tanévben az osztályok száma eggyel csökkent, ez azonban a tanulók létszámában nem különösen észrevehető. Egyelőre még a VII. osztály három betűvel A-B-C-vel jelzett. Osztálylétszámok: I. A-B: 79, II. A-B: 75, III. A-B: 77, IV. A-B: 77, V. A-B: 82, VI. - 41, VII. A-B-C: 92, VIII. A-B: 71. Összesen: 594. Ebben a tanévben a biológia szakterem külön válik.

Az 1983-84-es tanévben, iskolánkban újraindul a kötelező IX. osztály, szembevető azonban az, hogy bármilyen nagyok az osztálylétszámok az 1990-91-es tanévre megszűnnek a tripla, A-B-C-vel jelöltek, csak A-B-vel jelzett párhuzamos osztályok működnek. Az I. A-B: 81, II. A-B: 79, a III. A-B: 68, a IV. A-B: 77, V. A-B: 74, VI. A-B: 77, a VII. - 41, VIII. A-B: 94, a IX. - 36 tanuló tanult. Összlétszám I-IX. osztályban 627. A VII. osztály kivételével az I-VIII. osztályokban mindenik párhuzamos volt, pedig a 41 tanuló létszám két osztályra lett volna jogos.

Jegyzetek

1. Tanévnnyitó beszéd 1971. szeptember 15. Fekete Árpád iskolaigazgató.
2. Sófalvi Illyés Lajos Általános Iskola Irattára (továbbiakban: SILÁIL): *Cartea Școlii 1956-1987, Registru Matricol*, Volumele I-XVI.
3. Tanévnnyitó beszéd 1971. Szeptember 15. Fekete Árpád iskolaigazgató.
4. SILÁIL: *Cartea Școlii 1956-1987, Registru Matricol*, volumele I-XVI. Situația Cadrelor Didactice.
5. Uo.
6. SILÁIL: *Catalogul Clasei VIII. 1971-72.*
7. Tanévnnyitó beszéd 1971. Szeptember 15. Fekete Árpád iskolaigazgató. Látszik, hogy Csozoginak, az öreg suszternek a varrótű fontosabb munkaeszköz volt apennánál.
8. SILÁIL: *Catalogul Clasei VIII. 1971-72.*
9. A továbbiakban az osztálylétszámokra és a tanulókra vonatkozó statisztikai adatokat az Osztálynaplókából (1971-2011) és az Anyakönyvekből azonosítottam (1959-2012).
10. SILÁIL: *Catalogul Clasei VIII. 1972-73.*
11. SILÁIL: Igazgatói látogatási füzet 1973-74-es tanévből.
12. Fekete Árpád történelemtanár feljegyzései. A szerző birtokában.
13. SILÁIL: *Cartea Școlii 1978-79.*

ZEPECZANER JENŐ

Szováta, egy sikertörténet a Monarchiában**I.**Kulcsszavak: *Borszék; Szováta-fürdő; fürdőélet*

Nehéz meghatározni a fürdőhelyek keletkezésének pontos idejét, mert mielőtt megjelennek az írott forrásokban, helyileg már ismertek volt. Ez történt Szováta-fürdő esetében is. Az erdélyi fürdőkre jellemző, hogy látogatottságuk lassan nőtt, visszaesésekkel ugyan, de az általános tendencia mégis a vendégek számának emelkedése volt. A Székelyföldön négy nagyobb fürdő emelkedett ki a sok kisebb „paraszt fürdő” sorából: Borszék, Előpatak, Tusnád és Szováta. Az alábbi grafikon a borszéki vendégek számának lassú emelkedését igazolja 1856 – 1886 közötti 30 évben. Ez a tendencia később sem változott. A fejlődésre kedvezően hatottak a tulajdonos közbirtokosság kisebb méretű, de évente ismétlődő beruházásai, a telep jó hírneve, állandó reklámozása országos lapokban. Mindez annak ellenére történt, hogy a keleti határ mentén a legnehezebben megközelíthető fürdőhely volt.

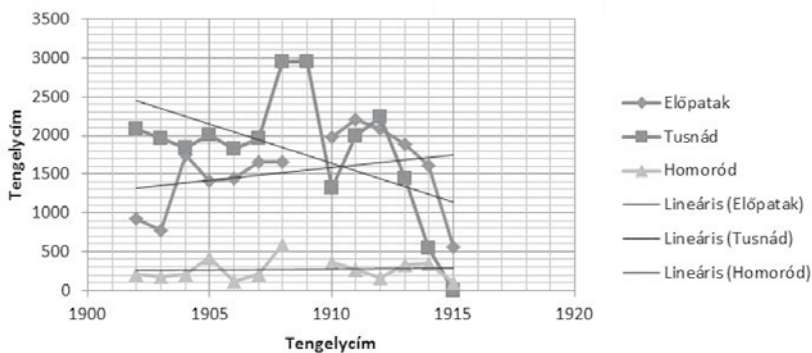
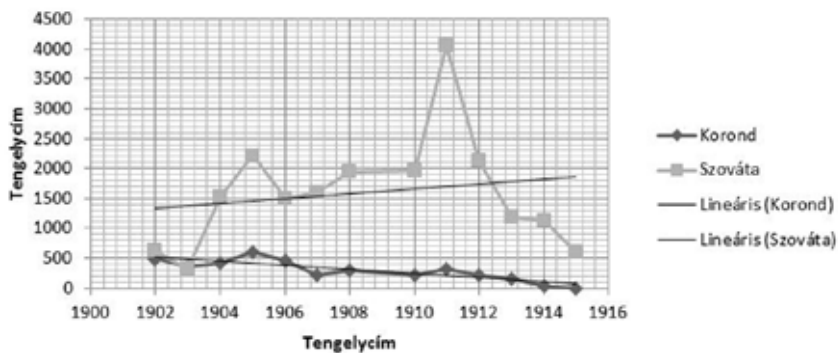
A fürdők gyarapodását olyan tényezők fékeztek mint a kolera járvány (1872-1874), az 1873-ban kezdődött gazdasági válság, a vámháború, a közlekedés fejletlensége. Előpatak 1873-ban került vasút közelébe, Tusnádon 1897-ben állt meg az első személyvonat. Borszéket soha nem szennyezte a nagy mozdonyok füstje, a Maros-völgyében 1871-ben Marosvásárhely, 1886-tól Szászrégen lett a legközelebbi vonatállomás. Az Olt-völgyében Csíkszeredába 1897-ben, Gyergyószentmiklósról 1907-re jutott el a vasút, és csak 1909-ben zárult a „székely körvasút.” A közlekedés több mint három évtizedre elaprózott javulása, -a nagy remények ellenére,- nem hozott, nem hozhatott látványosan felugró számú fizető vendéget.

Más helyzetben volt a szépreményű Korond és a késve befutó Szováta. Korond, az „arisztokrácia fürdője” már régen nem volt az. Látogatóinak zömét mindig a közepretek adta, mint mindenik fürdőhelyen. Az 1849-et követő megtorlás éveiben a szabadabb vidék illúzióját jelentette a Toldalagi családnak és baráti társaságának, ezért kapta később a fellengzős predikátumot. *“Gyerekként csak útutazóban időztünk Korondon, alig néhány napig. ... Korond a szentdemeteri uradalomhoz tartozó fürdőhely volt, hasonló ásványvízzel, mint a gleichenbergi. Évente öt-hat hetet töltöttünk ott a festői hegyi tájban. Apám [gróf Toldalagi Ferenc (1803-1864)] sokat tett a fürdő felvirágzásáért; házakat építtetett, gyógycsarnokot - a lakásokat, ami az erdélyi fürdőkben ritkaság volt - bebútoroztatta, omnibuszokat állított forgalomba, egyszóval gondoskodott a modern kényelem minden tartozékáról. A fürdő divatba*

jött, a kolozsvári nemesség özönlött oda, sok pénz befolyt. A csőd után minden a hitelezőkre szállt; Korond ma elfelejtett, elhagyatott fürdőhely.” írta 1900-ban visszaemlékezéseiben Toldalgi Róza grófnő Gmundenben.

Látogatóinak száma csökkenő tendenciát mutatott. Nagyságrendileg Udvarhely megyében Homoród-fürdőhöz hasonlítható. A grafikon Korond és Szováta-fürdő vendégeinek számát hasonlítja össze az első vesztés világháború előtti években. Szováta látogatottsága 1904-ben haladta meg a bővös ezret (1524). Ezután három évben volt kétezer fölött (1905 = 2218, 1909 = 2237, 1912 = 2119), egyszer pedig négyezer fölött (1911 = 4056), ha hihetünk a statisztikának.

A vasút 1898-ban ért el Sóváradra, a legközelebbi állomásra, 1906-ban már Szováta is közvetlenül elérhető lett a MÁV vonataival, sőt Budapest – Szováta külön vagonokat is beállítottak. 1915-ben nyílt meg a Marosvásárhely-Parajd keskenyvágányú vasút. A vasút nem önmagában okozta Szováta felemelkedését. A páratlan gyarapodást több tényező együttthatása magyarázza.

SZOLLÁTH HUNOR

**„Özvegy Honészy Miksáné Úrnő Önagységának”
Szováta tematikájú képeslapok a második világháborúig**

Kulcsszavak: *Képes levelezőlapok; Szováta; képeslap-feliratok*

„Mintha visszatérne a nyolcvan-száz év előtti helyzet, amikor a képeslap rohamos népszerűsége tett szert, a legelterjedtebb szenvedély, hóbort, időtöltés, szórakozás – vagyis mai kifejezéssel hobbi volt.”

(Erős László: Képeslapok könyve)

Egy város helytörténetében nagy szerepet játszanak a régi fotók, képek, és főként a képes levelezőlapok. Nem csak azt mutatják meg, hogyan nézett ki a település évekkel, évtizedekkel ezelőtt, hanem az elemzésekből több háttér-információt is megtudhat a kutató. Jelen lapszámunkat második világháborúig megjelent Szováta tematikájú képeslapokkal díszítettük, melyek természetesen csak ízelítőt adhatnak abból a gazdag képeslap anyagból, mely Szovátáról készült, és nagyrészt megőrződött. Becslésünk szerint a második világháborúig körülbelül négyszáz különböző képes levelezőlap, képeslap látott napvilágot. Az elemzés alapjául szolgáló lapok magángyűjteményekből: Siklodi Zsolt és Balázs D. Attila gyűjteményei, a Sóvidék Folyóirat honlapján (www.prosovidek.ro) találhatóakból, és a Magyar Múzeumi Képeslap Katalógusból (www.arcanum.hu/kepeslapok) származnak. Természetesen a kutatás képanyaga nem lehet teljes, hiszen nap mint nap bukkannak fel újabb levelezőlapok. A tanulmány megállapításai így általános érvényűek, és a további kutatások során átgondolandóak.

A képes levelezőlap megjelenése több mint 140 évvel ezelőttre tehető, ugyanakkor a különböző országok képeslapgyűjtői között jelenleg is éles vita folyik az elsőbbség megszerzéséért. A legáltalánosabban elfogadott nézet szerint 1871-ben jelenik meg az első postai levelezőlap, amely képet is tartalmaz, a francia-porosz háború ideje alatt. A boríték nélküli levél, levelezőlap takarékoságot jelentett, mind a felhasználó, mind a posta számára, ugyanakkor az intimitás szempontjából jelentősen átalakul a levelezés.

A képeslap klasszikus korszaka 1870-1900 közé esik, ekkor indul fejlődésnek, de az illusztráció csupán az első oldal töredékét foglalta el. A hátsó oldal szolgált a címzésre, és az üdvözlő szöveg a kép alá, mellé került, ezeket a lapokat nevezik hosszú címzéses képeslapoknak, és körülbelül 1905-ig használják. Az illusztrációk

főleg tollrajz, vízrajz, később fényképek alapján készülnek. Sok esetben vékony papírt használnak, de a jobb minőség érdekében megjelenik a többréteges papír is.

A képeslap hőskora 1901-1914 közé tehető, a nyomdatechnika elterjedése az egész világon népszerűvé tette. A piac eleinte telhetetlennek látszott, de a tízes évek elején már visszaesés mutatkozik. Az első világháború rövid időre új lendületet adott a képeslapgyártásnak, a két világháború között pedig elterjedt a falragaszok, plakátok képeslapformában történő megjelenítése is. A megjelenített tematika a képeslap fejlődéstörténetében sokat változik, tájképek, uralkodók arcképei, helységek szerepelnek leggyakrabban. Ugyanakkor egyes témákkal sorozatok, ciklusok jelennek meg, és néhány gyűjtő kizárólag erre összpontosít.

A Szováta ábrázoló képes levelezőlapok a fürdő megjelenéséhez, ismertté válásához köthetők. A 19. század második felében nagy divatja, kultúrája teremődik meg az Osztrák-Magyar Monarchiában a fürdőre járásnak, és a vendégek között kedvelté válik a képeslapok használata, melyek néhány soros helyzetjelentésként tájékoztatják, üdvözlik az otthon maradtakat, vagy éppen olyan ismerősöket, barátokat, akik más fürdőn nyaralnak. Ez az osztrák, bajor részeken nagyon divatos fürdő kultúra azonban csak megkésve éri el Erdélyt és egyúttal a székelyföldi fürdőket, ennek tulajdonítható, hogy a legelső képeslapok a múlt század fordulóján jelennek meg Szováta. Ismerünk 1900-ban datált lapot, ami valószínűleg legalább egy évvel korábbi a küldés időpontjánál.

A képeslapok forrásként való elemzése több szempont alapján történt, figyelembe véve a kiadót, keltezés és kiadás dátumát, az ábrázolás módját (rajz, vízrajz, fénykép), a megjelenített település-részletet, személyeket, a bélyeget, postai bélyegzőt, feladás helyét, címezést, megszólítást, és főként a lap szövegét. Ezek mind megannyi apró részlettel szolgálnak, melyből kibontakoznak az akkori állapotok, a fürdőélet egész meg- és átélése, kultúrája. A Szováta tematikájú képeslapok esetében a témaválasztás kötött, a település fürdőjellegéhez igazodik. Több csoportra lehet osztani: a sós-tavak látképe, fürdőzők, épületek (villák, vendéglők, nyári kertek, cukrászdák, templomok, iskolák), nyaralók, utcaképek, parkok. A lapok megjelenésekor különböző rajzokat használnak illusztrációként, ezek színesek, a két világháború között pedig már szinte csak fényképeket, ahol a fekete-fehér, vagy sötétebb árnyalat dominál.

A szováta képeslapokat jelentős részben adták ki helyben, vagy egyéb, közeli kiadók foglalkoztak a megjelentetéssel, de gyakori akár a budapesti kiadás is. Egy-egy kiadó termékét könnyű megkülönböztetni, és könnyű ezáltal beazonosítani is, annyira jellegzetes a stílusuk, mind az ábrázolás módját, mind a képeslap szerkesztését illetően. A kiadási adatok szerint két nagyobb kategóriába oszthatjuk a szováta képeslapokat: 1870-1913, és 1914-1939. A következőkben kategóriánként felsoroljuk az általunk ismert kiadókat, kiadási adatokat, valamint azokat az

évszámokat, amelyekből az illető kiadó által készített levelezőlapot ismerünk.

I. 1870-1913

1. Hönig Bernát, Szováta – 1906, 1907, 1905 előtt is valószínűleg, osztatlan, hosszú címzéses lapok nagyrészt.
2. Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete – Irredenta lapot adnak ki, az első világháború után, mely egy turult ábrázol, a Medve-tó látképével.
3. Schuster Emil, Kolozsvár, Szovátafürdő – 1909, 1911, 1912. Színes lapok, villákat is ábrázol, és egy különleges, Rabsóné tornyát megjelenítő lap.
4. Kaufmann Hermann, Gyulafehérvár – osztott lapok nagyrészt, de 1905 utáni hosszú címzéses is megjelenik, nem használ évszámot a kiadási adatoknál.
5. Kelemen Ádám kereskedő kiadása, valószínűleg Szovátaán – 1904, 1906, 1907, 1909, 1910, 1912. Tavak, és fürdőzők, amelyek több képeslapon is megjelennek.
6. M.S.M., D. M., D. K. B. – szignókkal ellátott lapok, kiadó megnevezése nélkül, 1910, 1912, 1913. Nagyrészt villák.
7. Dragoman S. J. Székelyudvarhely – 1909, 1910, 1911.
8. Szovátaí fényképész kiadása, név nélkül – 1908. Látképek a Medve-tóról, nem színesek.
9. Divald Károly Műintézete, Budapest – 1908. Nagyrészt ma már nem beazonosítható nyaralók.
10. Adler fényirda, Szászváros – 1910. Tovább működik az első világháború után is.
11. Weinrich S. udvari fényképész felvétele, Marosvásárhely – 1901, 1902, 1903, 1905. Ezek a kiadású lapok könnyen beazonosíthatóak, elegáns szerkesztésűek, jó minőségűek, nagyrészt hosszú címzés, és különleges betűtípus használata.
12. Weinrich S. utóda, Petróczy G. felvétele, Marosvásárhely – 1904. Valószínűleg az előbbi kiadó munkáját folytatja, hosszú címzéseket használ.
13. Erdélyi Simon, Székelyudvarhely – 1911. Főként sötét árnyalatok használata jellemzi, különleges a Hunyady szállót ábrázoló lap.
14. Lang Henrik fényképészeti műterme, Brassó – 1913. Katolikus templom, és iskola megjelenítése.
15. Petróczy G. fényképész főlvétele – 1905. A Weinrich S. műtermében dolgozó fényképész valószínűleg önállóan is adott ki képeslapokat.

II. 1914-1939

1. Zsula Sándor, Szovátafürdő-Torda – 1915. Színezett lapok.
2. Eugen Vass, Tg. Mure, filiala Sovata-bai – 1926, 1928, 1929, 1930. Színes, nagyrészt villákat ábrázol.
3. Schnitzer Artur, Sovata-bái, Gherla – 1928, 1929, 1930, 1934. Megjelennek a háromnyelvű, román-magyar-német feliratok, és témaként kerül be az ortodox, görög-katolikus templom is.

4. Borbély Gyula, Szovátafürdő – 1917, 1918, 1920 után is ad ki lapokat, már román bélyeggel, de kiadási dátum nélkül. Több fényképész felvételeit is használja: Ferenczi, Fotograf, Gherla. Dr. Radványi A. tanár felvétele, Herbst Bp. műnyomása kiadási adatok is szerepelnek. Különleges lapok is megjelennek, például a Tekenősi pisztrángtelep fotója.
5. Cartea Româneasca, Diciosanmartin – 1925, 1926.
6. Adler fényírda Szovátafürdő, Adler Brasov – Valószínűleg 1916 előtti lapjai is forgalomba maradtak, csak később postázzák őket. Az 1920-as évekből egy lapját ismerjük.
7. Németh István kiadása, Szovátafürdő - 1918.
8. Foto original, Fotofilm Cluj – 1935, 1937. A híres kolozsvári műhelynek jellegzetes lapjai vannak, fekete-fehér, sötétes árnyalat. A második világháború környékének legtermékenyebb kiadója.
9. M. Ulesan, Ilustratia Gherla, Sovata bai - 1924, 1932, 1935, 1936. Általában kétnyelvű lapok, jellegzetes témaválasztás: Kaszinó, A remeténél.
10. Körtesi Károly fényképész felvétele, kiadása – 1939 után, és a második világháború éveit alatt jellegzetes, művészi fotókat, képeslapokat készített Szovátról. Műhelye is volt Szovátafürdőn, a jelenlegi Kicsigomba helyén álló Bazár mellett.

A használt, elküldött képeslapokon a bélyeg helye a képeslapon nagyrészt hátul, a címzés fölött helyezkedik el, először nincs külön kijelölt hely neki, ez a két világháború között jelenik meg. Előfordul ugyanakkor az is, hogy a bélyeget az első oldalra helyezi a feladó, a kép fölé, vagy rá. 1914 előtt az 5 filléres bélyeg a leggyakoribb, a két világháború között pedig megjelennek a román királyi családot ábrázoló bélyegek. A használt lapra minden esetben legalább két bélyegző került, a feladás helye – Szováta – és a címzés helyszíne, amiből megtudjuk, milyen utat futott be a lap.

A képeslapok fejlődésében jól nyomon követhető a történelmi korok szokás-világának, polgárságának változása, ez leginkább a címzésben, illetve a címzett megszólításában érhető tetten. Az első, nagy tisztelettel, mondhatni merevséggel íródott lapok megszólításai közül sorolunk fel néhányat, a szemléltetés kedvéért: „Nagyságos Rickl Muczika Úrleánynak (1914. VIII. 21)”, „Szádeczky Mariska kisaszonynak (1905 előtti, osztatlan címzésű lap)”, „Nagyságos Dusoczky Rózsika Úrleánynak (1910. szeptember 19)”, „Őnagysága Csegedy Béláné Úrasszonynak (1906. VII. 25.)”, „Özvegy Honészy Miksáné Úrnő Őnagyságának (1909)”, „Méltóságos Dr. Cholnoky Jenő egyetemi tanár úrnak (1912. július 15.)”

A képes levelezőlapokra írott rövidebb-hosszabb üdvözlő, vagy tájékoztató szöveg nemcsak nyelvezete miatt, és a helyesírás szempontjából érdekes, hanem nagyon sok helytörténeti jellegű információt is tartalmaz. Ezek a személyes tapasztalatok gyakran olyan dolgokra derítenek fényt, amelyek más történeti forrásokból

egyáltalán nem nyomozhatóak ki: tavak, villák állapota, szállások, ellátás minősége, időjárás és a latban sokat nyomó „fürdőélmény”. Ezért látjuk szükségét néhány ilyen szövegrészlet közlésének, feltüntetve a címzettet, és évszámot is.

„Gergely Hajnalka Úrleánynak, 1908. ...Mesésen érezzük magunkat, ebben a tóban fürdünk, nagyszerű, csak nagyon meleg a vize. Ma egy kisfiúval átúsztuk az egész tavat.”

„Huzly Louise Ö Nagyságának, 1915. Szovátafürdő, Phleps villa. Kedves L. Nagysád! Mindketten vettünk színes l. lapjait és köszönjük. Ideérkezésünkől máig szép időnk volt, fürödtünk egyik sós tóban. Nem a „Medve-tóban” mert ez idén eddigelé élvezhetetlen, minthogy a tó tükre legfelül alig 25-30 centiméternyire 21 fokos alig sós víz, azon alúl folyton növekvő mértékben a mélység felé emelkedő, valóságos kopaszító (majdnem forró) sós víz. 2 szobánk van, konyhával és verandával a Medve tóra amelyet az öreg szép tölgyeken át látunk. Itthon főzetünk szobalány és szakácsnéval vonultunk fel. Málna bőviben, eper és gomba is akad. Szóval eléggé jól élünk.”

„Nagyságos Dusóczky Rózsika Úrleánynak, 1910. Eddig e villában laktunk, mivel azonban a fürdő szezon a mai nappal itt véget ért, délután átköltöztünk az alsó telepre, ez sokkal egyszerűbb, de barátságosabb hely s itt maradunk talán okt. 1-ig azaz a hó végéig, mivel Terka nénédnek használ a fürdő. Ha azonban meg esősödne idő e közben akkor kénytelenek leszünk haza menni elébb. Mamád és Terka nővéred most a faluba mentek kosztot keresni, mivel itt e villában csak kávét kapunk, mégpedig igen jó bivaly tejest. Oda fent sok pénz elment, ha csakugyan maradunk még szükség lesz küldeni. Fürdőt itt valószínűleg nem kapunk és így haza kell mennünk. Pedig megígérték hogy az alsó telepen kapunk de semmi se lesz belőle.”

„Olvashatatlan név, 1904. Korondról utamban lebeszéltek, valószínű tehát hogy itten megtelepedem. Több mint bizonyos az is, hogy Korondot is megtekintem. Igen szép hely ez, többnemű gyógyhatású sós vízzel rendelkezik. A létszám olyan nagy, hogy alig találtam szobát részemre. Címem: Alsótelep vendéglő.”

„Önagysága Bökh Gizella úrleánynak, 1908. A szovátai remek vidékről néhány csinos felvétel, miszerint fogalmat alkothasson nagysád az itteni elbájoló tájról, mert tagadhatatlan be kell ismerni minden kisebb látványa mellett is a tavai és a környéke elbájoló, feltéve ha az idő kedvező, melyben az elmúlt hónapban nem volt részünk, folyton szakadt az eső.”

„Nagyságos Nápolyi Imre Úrnak, 1910 körül. Mi nagyon jól érezzük magunk, daczára hogy esik az eső már 4-szer fürödtem, akármilyen az idő, lehet fürödni mert a víz meleg. A lakásunk erkélyes, a fürdővel vizávi.”

„Özvegy Kenessey Jánosné Önagyságának. 1929. Kedves Juliska néni! Pár nap óta Szovátán vagyunk a gyermekeknek levegő változásra van szükségük. Pompás hely, csupa fenyő és mogyoróerdők – pompás a levegő nagy étvágyam van és sokat tudok aludni. Ilyen szép helyről mindig szívesen küldök üdvözlöt.”

„Szádetczky Baba Őnagyságának, 1906. Tegnap szerencsésen megérkeztiünk. Mesés a víz és a levegő. Vendég még kevés van, körülbelül egy lesz, de ma és holnap nagyon sokat várnak. A lev. lapon látható 2 női alak nem mi vagyunk, hanem a Szillasi Mici és Marcsi. A koszt is kielégítő. Csengeriék is itt vannak, de ők az alsó telepen laknak.”

„Őnagysága Pataky Dezsőné Úrnőnek, 1907. Most hogy minket is rászorított az Isten, hogy az ő igazán csoda számba menő gyógyhelyét felkeressük mi is elküldjük annak a tónak a képét, amelyben a papbácsi lubickol. Én a „Feketetőben” uszkálok, legalább nem fojtjuk meg egymást.”

MÁRTON BÉLA

Kihalt kopactanyai szállások és porták

Kulcsszavak: Szováta; Kopactanya; állattartás - mezőgazdaság

1963 őszétől pedagógusként kerültem kapcsolatba a kopaci családokkal. Az Alsó-Szakadati általános iskola tanáraként részt vettem a kopaci V-VIII. osztályos korú tanulók beiskolázásában. Attól kezdve 34 éven át minden évben meglátogattam a tanyai családokat. Az iskolai ügyeken kívül beszéltünk gazdasági, életmódbeli, munkahelyi kérdésekről is. Akkor még nem volt villanyhálózata Kopactanyának, viszont működött az I-IV osztályos iskolája. Ennek az épületnek a nagyobbik termében önszervezéssel a táncmulatságokat is meg lehetett tartani.

A Kopac-hegy 553-651 m oldalán a 19. század második felétől fokozatosan bokortanya formájú település alakult ki. Kopactanyának nincsenek utcái, a házak közötti távolságok változóak, néhol 15m, máshol 200-500m. Helyes döntés volt az alsó tagozat itteni megalakítása, így a kicsi gyerekek egyedül is eljutottak az iskolába, nem lett belőlük iskolakerülő.

A tanya a Szováta patak jobb partján fekszik, átlagosan 600 méteres magasságban. A lakói az 1870-es évektől állattartással, földműveléssel, erdőkitermeléssel és napszámos munkával keresték a kenyerüket. Gub Jenő tanártársam nyilvántartása szerint 1992-ben 178 lakosa volt, ebből 141 magyar, 38 román, a hegy aljában élt és él 6 roma család is.¹

Egyik helyszíni beszélgetésünkkor, 1991-ben Nagy Páskuj Sándor ügyes kopaci gazda arról tájékoztatott, hogy az 1962-es kollektivizálás előtt, itt fenn jóval több magángazdaság működött, a gazdák szántottak- vetettek, lovat, tehenet, juhot és kecskét tartottak. Az akkori szállásoknak, portáknak egy része azóta kihalt. Jó lenne írásban rögzíteni ezek társadalmi- gazdasági emlékeit. Ennek indoklását én is láttam, éreztem, ezért igyekszem minél több adatot gyűjteni a kihalt portákról.

Gazdasági sajátosságok, eredmények:

Adatgyűjtéseim során olyan idős, tapasztalt gazdákkal sikerült beszélgetnem, akik szemtanúi vagy részesei voltak a II. világháború előtti és utáni tanyai gazdálkodásnak.² Az ő tájékoztatásaikból megtudhatjuk, hogy a Kopac-hegy oldalában a talaj agyagos, kötött, egyes helyeken savanyú. Mezőgazdasági minőségi szempontból V. osztályú a talaj. Jó néhány helyen sziklás kövecses a föld, amely legelőnek is gyenge minőségű. (pl. az 1970-es években telepített gyümölcsös területe.³ A 19. század végén a gazdák megfigyelték, hogy a frissen felszaggatott gyp helyén az

elvetett burgonya jó termést hoz⁴. Ha az ilyen friss szántóföldet ős elején juhokkal kosarazzák, majd megszántják és októberben búzával bevetik, akkor a következő évben egészen bő búzatermést hoz- akárcsak a bánági földek.⁵ A 94 éves gazda arra is felhívta a figyelmünket, hogy ha a juhnyáj csak 70-80 egyedből áll akkor a pásztor 5-6 éjszakán ugyanazon helyen hagyta a kosarat és a juhokat, ha viszont 200-300 juhból állt a nyáj, akkor két éjszakán eléggé megtrágyázták a szántóföldet. A juhoktól származik a legjobb minőségű szerves trágya. Mindegyik adatközlőm vallotta, hogy a kopaci földeken megtermett a búza, kukorica, rozs, árpa, zab, krumpli, takarmánytök, takarmányrépa, gyalogpaszuly, karós paszuly. A ház melletti kertben, ágyásokban, saját szükségletre murkot, zellert, petrezselymet, karalábét, hagymát, tárkonyt is termeltek. A hegyoldal egyes részei és a völgykatlanok alkalmasak voltak gyümölcsfák ültetésére és gyümölcsstermesztésre. Ezt bizonyítja Vass Berta tapasztalata⁶ valamint Nagy Páskuj Sándor sikeres kopaci gazda most is látható 3 hektáros gyümölcsöse⁷. Ebben a két kertben az alábbi gyümölcsök teremtek: cseresznyeszilva, ringló, besztercei szilva, vajjas pójnyik és téli alma, nyári körte, téli körte, dió. A Vass tanyán gondoztak egy tábla szőlőt is.⁸ A kopaci szállások egy részének a tulajdonosai szovátai gazdák voltak, ők csak a sürgős és nagyobb nyári, őszeleji munkák idején aludtak kint. Az élelmiszerek nagy részét itthonról vitték ki, pl. puliszkalisztet, szalonnát, túrót, húst, füstölt húst, hordós káposztát és saját sütésű kenyeret.⁹

Arcz József és Vass Sándor kopaci napszámosokat is foglalkoztatott.¹⁰ A búzát kézzel vetették. A kukoricát tavaszon, a kökényvirágzásakor szintén kézzel vetették, az eke nyomán. A törökbúzát kétszer megkapálták és ennek nyomán szép csövek fejlődtek. A vadak ellen a kukoricaföldet bekertelték. Ez elég volt a termés megvédéséhez. Az ivóvíz ellátása embernek és állatnak főként csörgőkből, erekből történt. Ha a forrás távol volt az istállótól, akkor a gazda kutat ásott. A Havasi út mellett Madaras Sándornál 14 m mélyen, Szabó Lászlónál 10m mélyen Oltyán Attilánál 15 m mélyen fakadt fel a víz.¹¹

Mint igavonó állat 1900-1962 között fontos volt a bivaly Szovátán is, Szakadátban is, Kopactanyán is. Lassú volt, de nagyobb terhet bírt a lónál, tehénnél. Kitűnően bevált szántásra, téli trágyahordásra, takarmány beszállításra, a tűzifa hazaszállítására. Török Jóskának és Vass Sándornak négy-négy bivalya volt.¹² A tanyai lakók azt is sokra becsülték, hogy a tűzifáért alig kellett valami kevés pénzt kiadni. Az erdőkről való beszállítást pedig saját fogatokkal elvégezték.

Az alábbiakban közlöm az összegyűjtött, gazdasági, néprajzi adatokat. Ezekből kirajzolódik a határozott önellátás, a pénz jóval kisebb szerepe, a hegyoldalak gondos megművelése. Tejre, húsrá, gabonára, zöldségre szinte semmit nem költöttek:

Szikszai István portája: A Vadász utca felső sarka közelében volt. Teheneket tartottak. A füvet, szénát a család gyalogosan hordta haza. A tejet a feleség szovátai

családokhoz hordta.

Horváth Jóska portája: Szikszai Pistu külső szomszédja volt a kopaci hegyoldalon. Nyolc gyermeke volt. A gazda egész életében az erdőre járt, méterfát készített. A családtagok itthon gazdálkodtak, 4-5 tehenet tartottak. A gyerekeit szigorú munkára kötelezte. A tehenek trágyáját a fiúk vízszintes nyelű ládával hordták ki a szántóföldekre.

Szikszai Pál házatája: A család sokáig a Szováta patak közelében Králl Ilyés szomszédjában lakott. Később háromszor is költöztek. *„Mindig majorok voltunk. 1960-ban és 1961-ben 500 juhra és 90 kecskére vigyáztunk. Mi, férfiak az Iszujka farmon juhok mellett teleltünk. A szovátaai gazdák juhaira vigyáztunk. Tízen voltunk testvérek”* - egyik fia mondta el.

Králl Ilyés portája: Két fia volt: István és Dénes, aki most is él Szakadátban a Festékes dűlő közelében. Králl Ilyés és István a Szováta patak közelében lakott, a Martban. Sok gyümölcsfajuk volt. A gyümölcsöt Szovátan értékesítették. Őt hold földje lehetett. Mindig legalább két tehenet tartott. Járt velük az erdőre fát húzatni. Téltre a teheneit megpatkolta, hogy az erdőn tudjon velük húzatni. Az István leányai: Ilona, Emma, Elvira. A házat Demeter János vette meg.

Csalóka Tódor házatája: A havasok felé vezető út mellett az ő háza volt a legfelső. Csonka karja volt, ezért őrséget vállalt az erdőn Muncsal felé. Hétvégén őrizte az Erdőkitermelő Vállalat istállóit, lovait, raktárát, szerszámait. Hét közben otthon gazdálkodott. A kertjében krumplit és három féle zöldséget termelt. A felesége, Zsuzsika Vármezőből származott. Egy gyermekük volt, Csalóka János. Csalóka apó nagy kutyákat tartott, szaporította őket, majd növendék korukban eladta őket juhászoknak, 1965-ben még itt laktak. A felesége és a fia elköltözött Szatmár vidékre. A telkén vásárhelyi család hétvégi házat épített.

Bíró Pista és testvére Bíró Eszter háztája: Az iskolától északkeletre a völgyben volt a kátránypapírral fedett kunyhó jellegű a házuk. Csak a legegyszerűbb erdei munkára voltak alkalmasak. Pista egész életében magányos ember maradt. A járása nagyon nehézkes, cammogó járás volt. A testvére nem tudott írni. Fő tevékenysége a rőzsehordás. Az évi tüzelőt a hátán hordta haza. Pajzsmirigy túltengésben szenvedett. A kertjükben kevés krumplit, hagymát, murkot, petrezselymet termeltek. Az élelmiszereket az erdei Tambánál, a mozgó üzletben vásárolták. Néha mindketten napszámos munkát is végeztek.

Kiss Mihály portája: Az iskolától északra állt a háza, Hegyi Ferencen belül. 4-5 hektár földje lehetett, 3-4 tehenet tartott. Búzát, zabot, kukoricát, krumplit termelt. A fia Kiss Menyhért volt, aki beköltözött Szakadátba. Ott Jánosmezőben az Őzike utcában házat épített. A felesége most is ott él. A fia Miska is beköltözött Szakadátba és a Festékes dűlő közelében házat épített. A lánya, Médi Szováta ment férjhez. Csaba nevű fia jelenleg is a Festékes közelében lakik. A család több nyáron vállalt szarvasmarha csordaórzést fenn Ruta felett.

Hegyi Ferenc gazdasága: A kopaciak közül ő lakott legmagasabban, fenn a Tanító mezeje aljában, tengerszint felett 670-690 m magasságban. Sok földje és sok állata volt. Egy lovat, két tehenet 4-5 juhot tartott. Főként lóval szántott. A szántóföldjeit „megkosaraztatta”. Ennek nyomán bő gabonatermés lett. Öreg korára nagyon előre görnyedt, szinte vízszintesen állt a gerince.

Szőcs János portája: Egész életében egyedül élt. Az erdőn méterfát hasított. Itthon Tamási Márton szomszédja volt. A kertjében krumplit, hagymát, murkot termelt saját szükségére. A házából nem maradt semmi, ott teljes pusztaság van.

Bajkó Dénes háztája: Volt háza, melyet megvett Eke Dénes majd Vass Jenő.

Id. Sándor Mihály háza: Lovakat tartott, tűzifát szállított. 4-5 juhot s 2-3 kecskét tartott. Az erdőről lovas szekérral behozott tűzifát Szovátán adta el. Egy gyermekük volt. Fia részt vett a gazdasági munkálatokban. Még nem érte el a felnőtt kort, amikor magasfeszültségű áramütés érte.

Vass Sándor portája: A ma is élő Vass Jenő kopaci gazda édesapja volt. Főként a szénégetést gyakorolta Szováta külterületein, a patakok mentén. Volt háza, istállója. Lovat és tehenet tartott.

Vass tanya szejkében: egyik legterjedelmesebb birtok volt Kopactanyán. Kezdetben az Arcz József szováti gazda tulajdona volt. Szovátán a Vass dombon hat szobás lakást épített. Az L alakú épület homlokzati oldalán kocsmát nyitott. Benn a kert felé nyúló részben tánctermet alakított ki. Pékséget is működtetett. Hátrább két nagy istálló emelkedett. A teheneken kívül 4 bivalyt is tartott. A lánya, Arc Mária Veress Józsefhez ment férjhez. Mária 40 éves korában meghalt. Maradt egy leánya, Veress Erzsébet. Ő férjhez ment a sóváradi származású Vass Sándorhoz. Négy gyermekük született. Közülük egyik Vass Domokos volt. Az Arcz birtokot az én anyósom Vass Sándorné Veress Erzsébet örökölte. Oda fel Szejkébe én is minden héten jártam. Az érő gyümölcsöket én őriztem. Éjszakára mindig hazajöttem. A gyümölcsösben termett négyféle szilva, ötféle alma, nyári és téli körte, dió, s volt egy tábla szőlősünk is. Kapálás, aratás, betakarítás idején kopaci napszamosokat alkalmaztunk. Napszámra dolgozott Márton Béni családja. Sokszor dolgozott napszámra a Szilágyi Gyuri családja. Adtunk munkát és hozzá terményt vagy pénzt Páskuj Ferenc családjának, a Páskuj József családjának, a Nagy Páskuj Sándor családjának.

A II. világháború idején, a front közeledtekor oda menekültünk ki. A birtok közepén olyan épület volt, melynek felső szintjén aludhattak a távolabbról jövő napszamosok, az alsó szinten, télen a juhász lakott, aki 100 darab juhot gondozott. A szejkei birtok 1962-ig a kollektivizálásig megmaradt.¹³ (elmondta Vass Berta családtag)

A legrégebbi szállások csoportja:

Lázár Márton szállása: Nagy Páskuj Sándor portáján belül, lapos területen állt a háza. 1920 óta már nincs semmilyen épület ezen a telken.

Tamás Márton szállása: A ház 1920-1930 között még állt. Csak a nyári munkálatok idején aludtak itt. A ház körül volt a birtoka.

Bereczki tanya: Szikszai András mostani házán hátul állott a ház. Sok gyerekük volt. Egy még él: Bereczki Ferenc, Szovátán lakik 80 éven felüli. A gyermekek közül Bereczki Károly Szovátán évtizedeken át a Fogyasztási Szövetkezet elnöke volt.

Bárdos szállás: 1939-ig még megvolt a kopaci háza. Ott gazdálkodott éveken át. A fia még él a román papi lak közelében.

Bokor János szállása: A Bokor Jenő Domokos, vadász-technikus apjái volt. Szabó László, 94 éves gazda őrzött meg néhány emléket róla.

Szabó József szállása: Kertje a Nagy Páskuj Sándor telkén belül feküdt. A család ezen a telken több mint száz évig lakott. A kertbe ő ültetett gyümölcsfákat. 1930 táján halt meg. Utána a fia lakott és gazdálkodott ott. Néhány szilvafa még 1990-ben is termett.

László György háztája: Kopacban birtokuk volt. Az év nagy részében a Parajdi úton lakott a család. A mezőgazdasági munkálatokra építette a házat és az istállót.

Sánta Pista szállása: Páskuj Árpádon kívül állt a háza. A ház mögött állt az istálló. 1932-ben még mind a két épület megvolt. Különben szovátai gazda volt. A kopaci birtok és annak termése a belső gazdaságot erősítette.

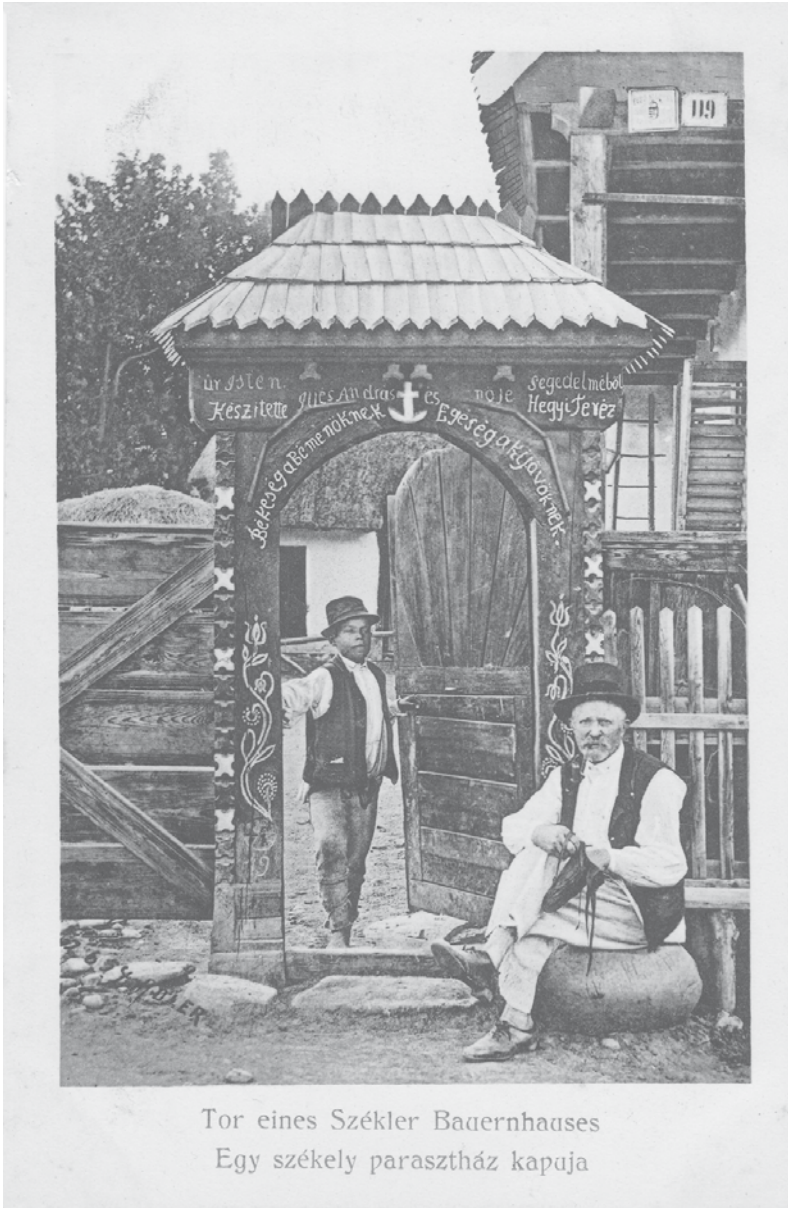
Megjegyzés: E csoport adatait Nagy Páskuj Sándor mondta el 1991 októberében.

Jegyzetek:

1. Gub Jenő: Szováta- turistakalauz. 2005. 20.
2. Szabó László, szül. 1918.VIII.31., Str. Muntelui 4, Vass Berta, szül. 1931.IV.26, Szováta, Főút. 20., Szikszai Mihály, szül. 1949.VIII.24., Str. Muntelui nr. 2.
3. Kovács Mózes, agrármérnök, főmérnök, szül. 1929. szóbeli közlése
4. Szabó László (sz. 1918.) Havasi út 4. szám alatti gazda szóbeli közlése.
5. Szabó László (sz. 1918.) szóbeli közlése.
6. Vass Berta 1950 táján éveken át gondozta a Vass-tanya terjedelmes gyümölcsösét.
7. Nagy Páskuj Sándor (1921-1991) Kopac 34. sz.
8. Vass Berta (1931) Főút nr. 20. szóbeli közlése
9. Vass Berta (1931) Főút nr. 20. szóbeli közlése
10. Vass Berta (1931) Főút nr. 20. szóbeli közlése
11. Szabó László (1918.VIII.31.) gazda szóbeli közlése
12. Szabó László (1918.VIII.31.) gazda szóbeli közlése
13. Vass Berta, Szováta, Főút, 20. sz.

Adatközlők:

1. Nagy P. Sándor (1921-1991) Kopac u. 34. sz.
2. Szabó László (1918.aug.31.) Str. Muntelui 4. sz.
3. Szikszai Mihály (1949.aug.24.) Szováta-Szakadát, Str. Muntelui 2. sz.
4. Vass Berta, Szováta, Főút, 20. sz.
5. Kovács Mózes, agrármérnök, főmérnök, szül. 1929. Szováta, Sómező u. 64. sz.

Tor eines Székler Bauernhauses
Egy székely parasztház kapuja

SZEKERES LUKÁCS SÁNDOR

***A sóvidéki lázadás 1919 tavaszán I.
(1919. március 29-április 6.)***

Kulcsszavak: *Sóvidék; lázadás 1919-ben; parajdi vérengzés*

Az I. világháborút követő időkben a Székely Hadosztály 1918. decemberének végétől 1919. április 26-ig tartó, több mint négy hónapon folytatott harcairól nem túl sokat tud a magyar közvélemény, és a székelység önvédelméhez szorosan kapcsolható sóvidéki lázadásról sem.

Amíg a Magyarországon kiadott tankönyveinkben még a 3. évezred küszöbén is szinte semmit sem tudni a Székely Hadosztály hősie harcairól, addig nem lehet csodálkozni azon sem, hogy az alig néhány napig tartó sóvidéki lázadásról még a magyar történészek jelentős része sem tud szinte semmit. Pedig már 1929-ben megjelent Kóréh Endre „Erdélyért” *A székely hadosztály és dandár története 1918-1919* című könyve, majd más kiadványokban megemlékeztek a székelyek I. világháborút követő hősie harcairól. Az is igaz, hogy 1945-ben épp egy székely ember és egyben magyar katonatiszt, Magyarország ideiglenes kormányának miniszterelnöke dálnoki Miklós Béla vezérezredes a szovjet kommunisták és magyar helytartóik nyomására rendeletben tiltotta be, indexre tetette Kóréh Endre könyvét is többek között. Kóréh Endre épp a székely Hadosztályról írt könyvet. Több évtizeden keresztül tiltották azokat a műveket, amelyek a XX. századi nagy tragédiákat, az I. és a II. világháború történéseit, a trianoni és párizsi békediktátumokat vagy éppen a Székely Hadosztály harcait reálisan mutatták volna be. Kedves kivétel Raffay Ernő, aki 1987-ben Erdély 1918-1919-ben, illetve Magyar tragédia, Trianon 75 éve címmel 1990-ben igen fontos műveket jelentetett meg, így legalább a Székely Hadosztályról megtudhat néhány fontos adatot történelem iránt érdeklődő olvasó. Raffayt követően szerencsére napjainkra már elég sokan kezdtek írni erről a kérdésről, sőt néhány évvel korábban már az is megtörténhetett, hogy a fiatal történészhallgatók közül is akadt olyan, aki államvizsga dolgozatát épp a Székely Hadosztályról írta és védte meg.

A jelenlegi magyar történetírásra a mai napig az jellemző, hogy sok olyan történelmi eseményről hallgatnak, ami a szomszéd államok történelmi érzékenységét sértheti. Ezen kívül az is elmondható, hogy még a mai napig is csak azok a történészek adhatnak ki tankönyveket Magyarországon, akik betagozódnak abba szellemi irányzatba, amelybe szellemi rokonsága sorolható a magyarságot legyő-

ző hatalmak politikusainak és történészeinek. Jellemző, hogy milyen szívósan él tovább a szovjet elnyomás alatti tankönyvek szemlélete és közvélemény-formáló, átformáló és manipuláló igyekezete, mert még a 2002-ben kiadott középiskolai tankönyvben is a „bűnös magyarság, bűnös nemzet” szemlélete él tovább, ahelyett, hogy legalább a „megmaradt Magyarországon próbálkoznának meg egy viszonylag objektív és nem magyarelles történetírással. Mélyen hallgatnak ezek a szerzők arról, hogy a történelmi Magyarország felszámolása ellen milyen kemény harcokat folytattak a Székely Hadosztály katonái. Egyáltalán meg sem említik egyes tankönyvírók a Székely Hadosztály honvédő harcait, így nem csoda, hogy a sóvidéki lázadásról még a „szakmabeliek” sem tudnak sokat (pld. Kovács István – Kovácsné Bede Ágnes: *Történelem 12. osztály*, Pedellus Tankönyvkiadó, Debrecen, 2001.). Míg Károlyi Mihály dilettáns, felelőtlenül hiszékeny pacifista, az alkotmányos rendet felszámoló időszakáról több oldalon tudnak értekezni, addig mélyen elhallgatják azt a tényt, hogy a minden alkotmányos felhatalmazás nélkül uralomra jutó, az úgynevezett „öszirózsás forradalom” politikusainak első ténykedése Magyarország széttöltésével kezdődött. Történetírásunkban a mai napig nem nagyon hangsúlyozzák azt, hogy 1918. november 3-án Pádovában az olasz delegáció egyrészt, másrésztől az osztrák-magyar delegáció megkötötte a fegyverszüneti egyezményt, melynek magyar szempontból olyan fontos előírásai voltak többek között, hogy garantálták Magyarország határait és területi egységét. Viktor Weber az Osztrák-Magyar Monarchiának az olasz fronton harcoló hadsereg parancsnoka, a magyar határok vonatkozásában olyan jelentős előírást rögzített és írt alá, hogy Magyarország határai Horvátország nélkül változatlanul megmaradnak. Weber gyalogsági tábornok a Károlyi-kormány hozzájárulásával, annak tájékoztatása mellett kötött fegyverszüneti szerződést. Szövegét eljuttatta a magyar kormányhoz. Tehát: tudtak róla, ismerték, elfogadták és fegyverszüneti szerződésnek tekintették a Pádovai egyezményt. Ennek ellenére Károlyi Mihály tárgyalásokat kezdeményezett az Antant hatalmakkal, ahol a Franchet de'Esperay francia tábornok megállapodott az illegitim magyar kormány képviselőivel.

Károlyi Mihály dicstelen emlékezetű ténykedésének köszönhető, hogy a fenti fegyverszüneti egyezmény megkötésének dacára Belgrádba utazott és 1918. november 13-án éppen ő kezdeményezte Magyarországgal kapcsolatosan olyan béketárgyalás megkezdését, mely nem garantálta hazánk területi integritását. A több százezer magyar katonát meghaladó hadsereget Linder Béla hadügyminiszternek nevezett személy feloszlatta – híres-hírhedt mondását sok magyar ismeri: Nem akarok katonát látni! -, sőt a magyar hadsereg fegyvereit a Magyarországon élő nemzetiségek között ezer számmra osztotta szét. Ő az a dicstelen emlékezetű kalandor, aki nem engedélyezte a magyar embereknek, hogy megszervezzék az ország önvédelmét, az egyre inkább nyilvánvaló imperialista területszerzések ellen. A té-

tova és dilettáns magyar hadvezetés ugyan fel akarta állítani 1918 decemberében a 38. hadosztályt, de fegyvert nem adott hozzá. A Kolozsváron létrejött Székely Hadosztály azonban fegyverek hiányában is megalakult, melynek dicső harcainak idején lassan kezdett kibontakozni a fegyveres nemzeti ellenállás, ugyanis az egyre nagyobb méreteket öltő idegen nemzeti elnyomás ellen a székelység is megpróbálta megvédeni érdekeit. Ennek a fegyveres ellenállásnak egyik fontos mérföldköve a sóvidéki lázadás. Mivel a székelyföldieken kívül sokan nem ismerik azt, hogy pontosan hol is helyezhető el a Sóvidék és mely települések tartoznak e tájegységhez, ezért érdemes behatárolni ezt a vidéket.

Udvarhelyszék és Marosszék határán található Sóvidék településeiről tudni kell azt, hogy míg Sóvárad, Szováta és Ilyésmező Marosszéken van, a Sóvidék többi települése Udvarhelyszéken található. Felsősófalva a Székely-Sóvidék központi fekvésű települése. A Székely-Sóvidék települései a központi fekvésű Felsősófalvához viszonyítva, az alábbiak szerint helyezkednek el: nyugatra van Parajd (3 km), Szováta és Ilyésmező (15 km), illetve Sóvárad (19 km). Keletre találjuk Békástanyát (Felsősófalva szórványtelepülése), 3 km. Másképpen Sófalvi hegynek is mondják), Pálpataka, (5 km), Fenyőkút (9 km) Korond (6 km), Kalonda-tető tanyavilága (10-12 km), dél-keletre Atyha (5 km) és délre Alsósófalva (1 km). Sóvidék lakóinak túlnyomó többsége a mai napig székely-magyar.¹

A nemzetközi jog szerint a román hadseregnek nem volt semmilyen jogcíme arra, hogy a Maros folyótól északra behatoljon, sőt a folyótól délre eső területeken is csak rendvédelmi feladatot láthatott volna el a páduai fegyverszüneti egyezmény szerint-, megtartva a magyar közigazgatást. A román hadsereg, ahogy bevonult Erdélybe eltávolította a magyar polgári adminisztrációt és mindenkit felszólított arra, hogy szolgáltasson be mindenféle lőfegyvert. A felszólítást atrocitások követték a helybéli lakosok ellen.

Az I. világháború borzalmait azonban ezt követően is folytatódttak, magyarok ezrei véreztek el az értelmetlen, a világ és a magyar föld újrafelosztását célzó háborúban. A világháború vége felé a harcoló felek kezdtek kifulladásra. A német és magyar csapatok 1918 késő őszen visszavonultak Romániából, de ezzel együtt a háborúsodásba belefáradt Magyarország ellen a gyengén felszerelt román hadsereg kezdte megszállni a káoszba és zűrzavarba merült országot. Azt sem árt tudni, hogy ezt megelőzően Romániának csak az északi része létezett, a többi megszállva tartotta a német hadsereg, mivel az 1916-os Osztrák-Magyar Monarchia elleni támadás után seregei totális vereséget szenvedtek és gyakorlatilag 1918 végére még igazi hadserege sem volt.

A belgrádi fegyverszüneti megállapodás értelmében a Székelyföld is a román hadsereg által megszállandó övezetbe került. Miután a magyar határvédő csapatok a teljes felbomlás állapotában vonultak vissza, az első román járőr 1918. november 12-én megérkezett Gyergyótölgyesre, majd az egyezmény aláírásának napján,

november 13-án Gyimesbükköt is megszállták, majd a szorosokat is biztosították. Sem a csíki, sem a székelyudvarhelyi Nemzeti Tanács nem tervezett, nem készített elő fegyveres ellenállást, sőt megtiltotta azt. 1918. november 26-án Csikszere-da is megszállás alá került, majd december 6-án Székelyudvarhelyre is bevonult a román katonaság. A román hadsereg a „szövetségesek” képviselőjében, mint megszálló hadsereg érkezett, azonban már 1919. januárjában megkezdődött az államhatalom átvétele, a nagyszebeni Kormányzó Tanács hatalmának elismertetése, amely a Székelyföldet is a román állam részének tekintette, annak ellenére, hogy a belgrádi egyezmény értelmében a magyar polgári adminisztrációnak kellett volna igazgatnia e területet. A megszállás kezdetén, 1919 januárjában Székelyudvarhelyen kísérlet történt az ún. „Székely Köztársaság” kikiáltására, de a kezdeményezés hamar kifúlt, ugyanis a székelyek abban reménykedtek, hogy sikerül a továbbiakban is Magyarországhoz tartozniuk és ezért sem akartak egy önálló országot létrehozni.² A magyar kormány tehetetlensége miatt azonban nem volt megfelelő akarat és fegyveres erő a honvédelem megszervezésére. A megszálló idegen hadsereg kifosztotta az emberek házeit, minden értékes ingóságot egyszerűen elkoboztak, elraboltak, a fegyvertelen székelyeket, férfiakat, nőket, fiatalokat és öregeket, de még a gyermekeket is bottal verték végig. Sokan egész életükre megnyomorodtak, míg mások belehaltak a kegyetlen katonák ütlegeleibe. A hadsereg mellett, rendfenntartó erőket is hagytak, később pedig csendőrörsöket szerveztek Szovátán és Parajdon (18 csendőr). Az osztrák-magyar hadseregben is volt testi fenytés, kikötés, de az új rendfenntartók által alkalmazott fenytési módszer, a botozás még most is iszonyattal tölti el a visszaemlékezőket. *„Le egy karszékre, leszorították, le a nadrágot, s bottal úgy elverték, hogy freccsegett a vér. Láttam ilyent!”* (Mesélték a visszaemlékezők) Sokan egész életükre nyomorékká váltak, vagy belehaltak az ütlegekbe.

A megszállást nyomon követte a fegyverek összeszedése. Korondon január első felében a parajdi csendőrkatonák házról-házra járva összeszedték a fegyvereket. Kovács Andor 40 tagú nyáradremetei csapata azonban jól elrejthette fegyvereit, mivel a felkelés alatt, mint fegyveres egységet írják le őket a visszaemlékezők.

A katonai megszállással párhuzamosan, házról-házra járva összeszedték a székelyek fegyvereit, nehogy védekezni tudjanak. A székelyek a magyar kormány tehetetlenségének dacára, igyekeztek megszervezni szülőföldjük védelmét. Ilyen körülmények közt, Székelyföld elfoglalását követően, három és fél hónap múlva megkezdődött Sóvidék környéken az a mozgalom, amit a szóhasználat sóvidéki lázadásnak nevez. A magyar kormány tehetetlenségének dacára a magukra hagyott székelyek megpróbálták megvédeni hazájukat, számos székelynek sikerült elrejtienie fegyverét, Kovács Andor – már említett - nyáradremetei csapatában pld. 40 fegyver volt, amit alkalomadtán elő lehetett venni.

Az 1918. december elsejei gyulafehérvári gyűlésen az erdélyi románság proklamálta elszakadási szándékát és ezzel egy időben a királyi román hadsereg átlépte a Kárpátok vonulatát, az egykori Magyarország határát. December első heteiben a Maros mentén húzott demarkációs vonalig szállták meg Erdélyt, így az egész Székelyföld román uralom alá került, ahol a nagyszebeni Kormányzótanács képviselte időlegesen a főhatalmat.

Annak ellenére, hogy a román hadsereg több alkalommal felszólította a frissen megkaparintott ország lakosait, hogy fegyvereiket szolgáltassák be, még 1919-ben is elég sok székely férfinál voltak kézfegyverek, amelyeket azért nem adták le az idegen hatalom képviselőinek, mert reménykedtek egy nemzeti honvédő háború eljövételében.

1919 januárjára a cseh és román csapatok előnyomulásával megváltozott Károlyi Mihály magatartása is. Tombor Jenő alezredes vallomásában az 1920-ban lefolytatott Stromfeld perben azt mutatja, hogy a Hadügyminisztériumban valóban tervbe vették az ország katonai felszabadítását. Tombor Jenőt Stromfeld a minisztérium V. osztálya vezetőjévé nevezték ki, s így biztos információkhoz jutott, miszerint a titkos tervben 18 hadosztályból és 3 székely hadosztályból álló erős hadsereg felállítása szerepel, amellyel *“a cseh és román előnyomulást vissza lehetett volna verni.”*³¹1919 tavaszán a sóvidéki székelyek is érkezettnek látták az időt, hogy a készülődésből a tettek mezejére lépjenek. A néhai Fábíán Domokos, Kovács (Ész) Mózes, Lukács Domokos és Parajdi Márton felsősófalvi lakosok elbeszélése szerint, - akik több alkalommal meséltek e sorok írójának az 1919-es sóvidéki lázadásról, - a székelyek azt tervezték, hogy a Székely hadosztály csapatainak támadásával egy időben, a Székelyföldről is fegyveresen fognak fellépni az idegen csapatok ellen, ugyanis a gyengén felszerelt idegen hadsereget a belső ellenállás összeroppantja és hamarosan el kell hagyniuk Magyarország területét.

Az előzményekhez hozzátartozik az, hogy a román hadsereg 1916. augusztus 27-én hadüzenet nélkül megtámadta Magyarországot, a védtelen magyar, polgári lakosságból nagyon sok ember ellen súlyos atrocitásokat követtek el a Sóvidéken. Elég megemlíteni, hogy az udvarhelyszéki Alsó-, és Felsősófalváról vagy Parajdról milyen sok embert hurcoltak el vagy végeztek ki. Alsósófalváról elhurcoltak 118 személyt és helyben meglőtték kettőt: Kacsó András 21 éves (1916. október) és id. Kacsó András 74 éves férfiakat. Felsősófalváról elhurcoltak 84 embert. Helyben meglőtték Krall Mártont, aki sántaságára hivatkozva nem bírta tartani a lépést a többivel, Szitás Dénes 8 éves gyermeket, továbbá Veres Lajost és özv. Veres Sámuelné. Parajdról csak a református magyarok közül 27 személyt, a római katolikus vallású magyarok közül 6 személyt hurcoltak el s ami döbbenetes, hogy köztük volt a mindössze 2 és fél éves Fülöp Vilma és a 3 éves Kénesi Mária. A többi elhurcolt parajdi székely 9 és 72 év közötti volt. A parajdi vérengzés 1916. október 1-i

áldozatai közül pl. az alábbi személyeket lehetett azonosítani, a halotti anyakönyvi bejegyzések szerint: Antal Mózesné Hegyi Ágnes, ref., 67 éves, főbelőve, Balázs Józsefné Csalóka Judit, ref., 42 éves, főbelőve, Borsos Benjámín 65 éves, siklódi ember, aki véletlenül épp Parajdon járt, Cseresznyés Sándor ref., 71 éves, főbelőve, Cseresznyés Sándorné Szász Julianna, ref., 62 éves, főbelőve, Illyés J. Ferenc, ref., 16 éves, főbelőve, Illyés Sámuelné Pestinka Lídia, r.kat., 65 éves, főbelőve, Illyés Sándorné Koncz Sára, ref, 58 éves, főbelőve, Kelemen Mihály 85 éves az elhurcolás alatt behalt a verésbe, Mátyás János r. kat., 57 éves, ló után kötve húzták, majd főbelőtték, Szabó Ferencné Illyés Teréz, r.kat., 68 éves, főbelőve.

Jegyzetek:

1. Szekeres Lukács Sándor: Kodáros kincsei. Fejezetek a Székely-sóvidék történelméből. Székelyudvarhely. 2002.
2. Bárdi Nándor: Impériumváltás Székelyudvarhelyen. 1918-1920. Aetas. 1993. 3. 76-120.

MOLDOVAI PÉTER ATTILA

Káli Dénes életrajza (Forrásoközlés)

Kulcsszavak: *Káli Dénes; Szováta; lelkési munka; életrajz*

Káli Dénes református lelképásztor úgy él a szovátaik emberek emlékezetében, mint olyan lelki vezető, aki Istentől nem csak a prédikálás talentumát, hanem kézügyes-séget is kapott. Ritka és csodás esztétikai érzékéről tanúskodik például az a szé-kelykapú amelyet a szovátaik református egyház részére készített. De ki is volt való-jában ő és hogyan jutott el odáig, hogy ő legyen a szovátaik református gyülekezet lelképásztora annyi éven keresztül? Ezt tudhatjuk meg abból az életrajzból, amely egy ismeretlen szerző tollából származik, aki valószínűleg maga is közel állt Káli Déneshez. Az életrajzot jelenleg a Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollé-giumi Levéltárban őrzik és szó szerint a következőket tartalmazza:

„Erdélyi egyházkerület.
Bekecsalji egyházmegye.
Szováta egyházközség.

Káli Dénes lelkész életrajza

Született 1886 szept. 20-án Nagykenden (Kiskükülő vm). Szülei: Káli Dénes n. kendi kántortanító és felesége Sándor Ilona. Apját a túlfeszített munka közben szerzett és silány életviszonyok miatt elhatalmasodott betegség korán (1890) sírba vitte. Az elárvult családot az akkori nagykendi lelkész, Sámuel József, ki anyjának nagybátyja volt, vette házához és gyámsága alá. Ennek a nagylelkű öreg papnak és háza nép-ének puritán szelleme lett az ő lelki világának kialakítója. Mellette az egykori 48-as honvédtüzér és izzó kálvinista mellett tanulta meg rajongva szeretni, ami magyar és református, de egyben gyűlölni mindent, ami pápista és osztrák. Gyermekszemeivel méltán látta az öreg agglegény papban ki élete küldetésének azt vállalta, hogy család-ja elárvultjainak gondját felvegye, a nagylelkűség, jellemnagyság, megtestesülését. Ez az egyre kiteljesedő tisztelet és ragaszkodás eredményezte, hogy idővel a papi pályát választotta élethivatásnak és érte még a hajlamát és tehetségét is háttérbe szorította. Ennek az öreg papnak a személye bizonyított mellette egyedül. És mégis elég volt. Elemi iskoláit Nagykenden kezdte, majd Makfalván folytatta az istenáldotta nevelő „Felméri bácsi” keze alatt. Neki köszönheti, hogy tanulni és tudni becsületbeli ügynek tekintette és később is megállotta a helyét.

1896 őszén a nagyenyedi Bethlen Kollégium I. gimn. osztályába íratta be jószágos

Mentora az öreg Sámuel József, akinek a szemében csak egy Kollégium volt a világon és az a nagyenyedi.

Itt végezte a gimnázium osztályait mindvégig általánosan jó eredménnyel. Ugyanitt érettségizet ugyancsak általánosan „jó” osztályzattal. El nem mulaszthatja e helyen megemlíteni különösen két tanára nevét, um. Dr. Szilády Zoltán és Báró Ferenczét. Ők ketten vezették rá, hogy az igazság hatalom és feltétlenül kötelez.

Pályaválasztását atyai jóakarója iránti köteles alkalmazkodás döntötte el. Nem festőművészi v. gépészmérnöki pályára, hanem teológára kellett mennie, hogy túlságosan ne terhelje jóltevőjét a taníttatás költségeivel. Beiratkozott tehát 1905 szeptemberében a Kolozsvári Theológiára. Megilletődve vállalta a református pap sorsát azzal a kézfogással, mellyel Dr. Kenessey Béla nagytiszt. úr fogadta. Isten különös vezérlő kegyelmének tekinti, hogy Kenessey, Nagy Károly, Kecskeméthy, Ravasz L., és Pokoly József professzorokat hallgathatta a teológián és ugyanakkor Dr. Böhm Károly és Dr. Sefneller István egyetemi tanárokat az egyetemen.

Tanulási eredményt illetőleg itt is általános jó előmenetelt ért el. Lelkészképesítő bizonyítványai pedig általános „jeles” eredményt igazolnak.

1909 júniusában bocsájtattott ki segédlelkészi szolgálatba jóltevője, Sámuel József mellé Nagykendre. Egy évet engedélyezett az Atya kegyelme törlesztésre az emberré növekedés árában. 1910 májusában Sámuel József elhunyt. Megüresedett helyét csak pártoskodás árán nyerhette volna el. Ezért inkább elfogadta a püspöki kinevezést, mely kolozsvári hitoktatói segédpapságra hívta el 1910 szept. 1-i kezdettel.

Egy évi hitoktatói működés után Lörinczréve (Alsó fehér vm.) parányi eklézsiája hívta meg rendes lelkészül. Elfogadta. A felületes mozgó nagyvárosi élet helyett a primitív falút. De másrészt azért is, hogy öccsével, aki ugyanitt állami tanító volt együtt munkálkodhasson.

1911 júl. 1. vel foglalta el a katedráját és 15 éven keresztül pásztorolta maroknyi nyáját a legküzdelmesebb időkben, nagy próbák és még életveszély közepette is. Vállvetett közös munkájuk eredménye, mintegy koronája volt, hogy népiünket együtt tartották a román tengerben és az 1918-as összeomlásokkor fölébe tudták emelni a lezüllesztő bolsevista fertőzésnek. Eltávozásuk után évek múlva is közmondásszerűen emlegette a falu hú nevüket, működésüket, mind a falu boldog korszakát. Lelkipásztori lelkülete valódi vonásait itt találta meg ebben a kis faluban, hól felismerte a szeretet erejét s a hűség aranyát. Itt talált rá a saját élmény igazára és kezdett látni az élet teológiája szerint. Megbarátkozott a pennával is. Tapasztalatai ellenállhatatlan sugallatait papírra tette, olykor Az Út-ba közölte.

Tizenöt évig munkálkodott e kis faluban, mikor szülőfaluja, Nagykend hívta haza megüresedett paróchiájába. Most, a lörinczrévei iskola után vállalkozhatott Nagykendnek, ennek a sajátságosan nehéz falunak a pásztorolására. S miután családi érdekek is javallták (anyja és nagynénje gondviselése) ezért elfogadta ezt az előérzetesen sokat követelő sorsváltást.

És valóban itt ismerte meg az élet nagy mélységeit, korházakat, betegségeket, mély csalódásokat éppen úgy, mint a gyülekezet nevelés, nemzet nevelés küzdelmeit, sikereit és csalódásait. Sokoldalúságát mintha csakugyan e helyen való működése érdekében mérte volna ki a gondviselés. Egy elhanyagolt eklézsiának kellett új irányt és képet adnia. Alkotásai között a legkimagaslóbb az iskolaépület felállítása a román nyomás és kulturzóna megmaszlagolás közepette, melyhez hozzájárult a nép konok ellenzékiisége. A minden nehézség ellenére felépült tekintélyes épület valóban a lelkesi hivatás és munkateljesítmény jelképes bizonyítéka lett, mialatt a népet illetőleg, a várat jelentette melybe a nemzeti élete meghúzódott.

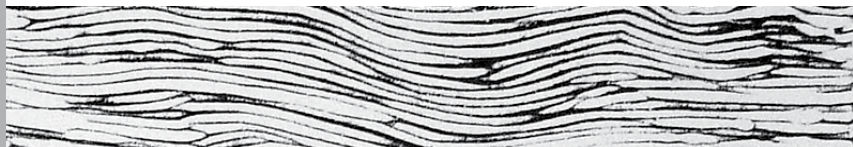
Ugyanúgy bizalommal feküdt bele nem csak az egyházi épületek megújításába, hanem a falu gazdasági és szociális életének új irányba terelésébe is. Szövetkezeteket létesített s ezeknek első munkása és közlegénye lett, majd gazdasági előadások, tanfolyamok rendezésével rá akarta vezetni népét az okos gazdálkodásra. Hitélet tekintetében is új csapást vágott. Bibliaórát, nő és férfiszövetséget alakított, amik mint szokatlanóságok sokáig a nép idegenkedésével küszködtek. Életcéljává tette a nép fel-emelését a saját érdek félretételével. Vállalta e misszió minden terhét egész a megveretésig (román rendőrség részéről az utolsó kamarai választások alkalmával). Együtt volt az örömben az 1940 évi felszabadításkor s ennek a nagy feladatnak mindent fel-emelt, lehetőségét teljes erővel igyekezett népe javára kiaknázni. Mégis midőn a meg nem értés és vasakarata nehézkesség elgáncsolta szándékait, elszomorodva vont le a következtetést: félreállt, hogy a falu magára találjon. Eltávozott az első kínálkozó alkalommal, hogy ne álljon útjába a nép megbékélésének. Konok elmélyülés eredménye képen határozott magával és a szovátai egyház hívására még egyszer felszedelőzködött, hogy új környezetbe, új bizalommal munkálkodjék az Isten dicsőségére. 1942 június 1-vel átköltözött Szovátára hol azóta a mai napig dolgozik. Amint előbbi állomáshelyein, itt is nagy próbának tette ki az Úr, hogy hatalmas kezét éreztesse. A halál révére vitte, hogy onnan visszavigye és kegyelme nagyságát kóstoltassa vele. Külsőleg és földiekben elszegényedve belsőleg a hit nyereségeivel gazdagon lépeget bele az élet alkonyába.”

Scaldarea în lacul Ursului — Fördözés a medvetóban — Baden im Bärenloch

LUKÁCS ALBERT

***A szovátai középiskola II.
(Visszaemlékezés)***

Minden nap Nagy Dénes tanárnak leadtuk az építkezéssel kapcsolatos eredményeket. Megkértük Nagy Dénest, hogy az eredmények mellett mondja ki, köves-
sétek Török Mihály plébánosunk példáját, aki egymaga 5 szekér kavicsot küldött. Egy reggel a városi párttitkárt Aba elvtárs telefonon felhívott, kiadta a parancsot, hogy azonnal jelentkezzem nála. Ahogy beléptem az ajtón még a köszönésem sem fogadta, hanem lehordott a fekete földig. Fenyegetőzött, majd ő elintéz, amiért a plébánost népszerűsítettem. Ez nagy politikai hiba. Nem szóltam semmit, vártam, hogy dühöngje ki magát. Akkor szót kértem, megkérdeztem milyen segítséget adott? Erre már rám se nézett. Elmondtam nekünk a célunk az, hogy iskolánk legyen, s a plébános a hívek mozgósításában nagy segítséget adott, ezért nem érdemes ilyen nagy felhajtást csinálni. Erre egy kissé lecsendesedett és azt felelte, hamar tűnjek el. Ezzel az ügyet befejeztük pillanatnyilag.

Felsőbb utasításra, tavaszra kötelező gyakorlat munka volt előirányozva a diákok részére. Ahogy az idő engedte neki is fogtunk az alapásásnak, az IFET is küldött egy tíztagú brigádot, mellettünk a diákok is szorgalmasan dolgoztak Fülöp Mihály irányítása mellett, akinek a napidíját a szülői bizottság fizette. A szükséges cemen-
tet a szülői bizottság vásárolta a begyűjtött pénzből. Rövid 10 nap alatt a beton alapot elkészítettük most már csak a faanyagra és a téglára volt szükség. A faanyagot az IFET vállalat ígérte. A rajoni tanügyi osztály is tudomást szerzett a rövid, eredményes munkáról. Rostás Z. főtanfelügyelő ki is utaltatott 60 ezer db. téglát, de az elszállítását nekünk kellett biztosítanunk. Egy hideg szeles novemberi napra a marosvásárhelyi autóvállalattól sikerült egy félig lerobbant teherautót bérelni azzal a kikötéssel, hogy a sofőr szállásáról és ételmezéséről mi gondoskodunk. A szállítást úgy szerveztük meg, hogy én bementem az altiszti gazda leszedi és az építendő területre összerakja a téglát. Meg is érkezett a teherkocsi egy Kátai nevű sofőrrel kora reggel. A tudomásomra hozta, hogy ő egy hétig se ül. A sofőrnek

biztosítottunk kosztot és meleg szállást. Öt nap alatt a 60 ezer téglát felszállítottunk, összeraktunk és gondosan lefödöttük. Következő tavasszal elhatároztuk, hogy a gyakorlati munkaidő alatt téglát vetünk. Mivel a tanügyi minisztérium a gyakorlati munkára nagy hangsúlyt helyezett, az volt az elve a párt felsőbb vezetésének, azaz hogy szakmunkásokra van szükség. A műhelygyakorlati munkát az V-VII. osztályokban Gálfalvi Pál helyettes tanár vezette. A líceumi osztályok gyakorlati munkáját Kósa István helyettes tanár. A diákokat két csapatra osztották, fafeldolgozó és fémfeldolgozó részlegre. A műhelyek felszerelését az IFET és az ILEFOR vállalatok biztosították. Kaptunk gyalugépet, 2 db. vasesztergát, kisebb fafeldolgozó gépeket. Kósa István szakszerűen tudta kezelni a vasesztergát és a vasat vagy a fafeldolgozó gépeket. Eredményes munkát végeztek, sikerült a diákokat is bevonni a munkába az iskolák részére a szükséges dolgokat és a javításokat is elvégezték. A gyűjtés az iskola építésére nem fejeződött be, a tanulók több tonnányi vasat gyűjtöttek össze. A vasgyűjtés versenyszerűen folyt, amit az igazgatóság értékesített. A gyakorlati munka kiteljesítése címén sikerült gépjárműveket beszerezni. Egy első kiadású traktort Kovács Mózes-től a lengyár mérnök-igazgatójától kaptunk, amit a vállalat kért, mert ott nem volt alkalmas, üzemképes állapotban. Egy kisebb teherautót, amit a vásárhelyi katonaság írt le - mert már nekik nem felelt meg - egy Báldi nevű barátom kitalalta az iskolánknak, amit Kósa István kollegával átvettünk és egy fogadott sofőrrel el is hoztunk. Már rendelkezünk két üzemképes járművel. Csak éppen sofőrünk nem volt, de kérésünkre rövid idő alatt megkaptuk a sofőri állást is, ami nagyon segített az internátus ellátásához. Rövid idő eltelte után sikerült Szőke Gyula személyében olyan sofőrt kapni, akinek a jogosítványa megvolt a traktorhoz és az autó vezetéséhez. Nagy reményekkel terveztük a gyakorlati időre a téglavetés megszervezését. A munkálatok megszerzésében Király Béla a sóváradai kollektív elnöke is besegített a gazdaság téglaprését és a vele járó összes felszerelését kölcsön adta. Sajnos a mi traktorunkon nem volt szíjtárcsa, ami a prést meghajtotta volna. Egy kora tavaszi napon a parajdi IFET-nél beszerzési ügyben jártam az iskola részére, az udvar egyik végében megláttam egy hernyótalpas traktort. A részlegfelelős felvilágosított, hogy elég jó állapotban van, a főtengely eltört így üzemen kívül helyezték, Szovátához tartozik, nekik nincs szükségük rá, tengelyt se kapnak. Megnéztem és gondoltam ez nekünk is megfelelne. Egy megyei gyűlés alkalmával megismerkedtem a megyei Gépállomás igazgatójával elmondtam, hogy a líceumunknak mire volna szükség. Azonnal felajánlotta ad egy új tengelyt csak küldjek be valakit, aki elhozza, ő kiszállíttatja az állomásra is. Nem nehéz, egy ember könnyen viheti. Másnap Ivácsony Imrét az iskola karbantartóját a szükséges iratokkal menesztettük Marosvásárhelyre. Estefele már itt is volt a szükséges alkatrész. Az IFET igazgatóság is szívesen átadta a traktort, mert nekik üzemképtelen gépre nem volt szükségük. Egy hét leforgása alatt a hernyótalpas traktor üzemképes állapotban a műhely udvarán zakatolt. Már fel lehetett szerelni a prést, elkezd-

dődött a gyakorlati munka a tanulók részére Kósa István irányításával. Csak olyan ember kell, aki a munkákat tudja vezetni. Érdeklődésünkre a kibédi tégl- és cserépzem mesterét ajánlották, akinek 100 lejes napszám kifizetésével meg is köttem az egyezséget. Az időt is meghatároztuk, hogy mikor állhat munkába.

A munka el is kezdődött, ahogy a kötelező gyakorlati munka beindult június elején. A téglavetéshez szükséges anyagról kellett gondoskodni, azt úgy oldottuk meg, hogy Lukács György gazdasági elnöktől kölcsönöztünk három db. szekeret. Azt a kapott traktor után toltuk. Kósa István beosztotta a diákokat minden munkafázishoz. Elkezdődött a téglának való anyaghordás, egy idő után panaszkodott, hogy a szekerek tengelye már nem bírja a terhelést. A szekereket azonnal visszaküldtük a gazdaságnak. Az anyag hordását a teherkocsival folytattuk. Közben a mester irányításával beindult a téglagyártás, elég gyors ütemben ment. A diákok lelkiismeretesen dolgoztak. A munkavédelem is biztosított volt. Ivácsony Imre karbantartó a hernyótalpas traktort is jól tudta kezelni. 10 nap alatt 40 ezer téglá száradt a műhely udvarán és száradás után kiegészítésre várva összerakva állt. Akkor már úgy elfogyott a pénzünk, hogy a CEC könyvben 1500 lej maradt. Ezzel a munkálatok első része befejeződött. Nem volt pénzünk. Nyáron meghallottuk, hogy Sipos Nicolae az Oktatásügyi Minisztérium igazgatója, aki felel a Maros Magyar Autonóm Tartományért a felső úti pártvillában nyaral. Czelecz igazgatóval együtt egy késő délután felkerestük, de a portár szóba sem akart állni velünk, a kapun se engedett be. Kijelentette, hogy Sipos elvtársat nem lehet zavarni. Meggyőztük a portárt, hogy nem személyes ügyről van szó, hanem iskolaépítésről. Madaras nevű portár, aki szóvátai volt és ismert is. Megígérte beszél vele hátha fogad. A portár visszajött a jó hírrel, hogy fogad, de az udvaron levő padra ülünk le. Egy kis idő múlva Sipos elvtárs kijött, elég barátságosan fogadott. Miután beszámoltunk neki az eddig elvégzett munkálatokról azt mondta másnap lejön és szemlét tart. Másnap le is jött, látta az elkészített betonlapot és a két téglarakást, megígérte másnap bemegy a tartományhoz és mindent megtesz, ami tőle telhető, hogy pénzt kapjunk és az építő vállalat tervébe is beteszik az iskola építését. Szerencsénk is volt, mert a pártkormányának megjelent egy olyan határozata, hogy az elkezdett építkezéseket be kell az év folyamán fejezni és újakat nem lehet elkezdeni. Így aztán ahol nem fogtak neki az építkezésnek onnan a pénzt átutalták Szóvátának. Az építő vállalat azonnal hozzáfogott az iskola építésének, nagy erővel és gyorsan fel is épített nyolc tantermet, amit sikerült bebútorozni és lehetett kezdeni a tanítást. Így a líceum megmenekült az elköltöztetéstől. Késő ősszel át is adták minden ceremónia nélkül. Nem volt szalagavatás, még a helyi vezetőség sem volt jelen. Sajnos szeptember 1-vel Czelecz István lemondott az igazgatóságról. Rostás főtanfelügyelő feladatul adta, hogy amíg igazgatót kapnak, addig végezzem tovább az iskolára háruló feladatokat. A tanév szeptember 15. én kezdődött. Az előkészítő munkálatokban és a tanév zavartalan megnyitásában nagy segítséget kaptam a tantestülettől. Szeptember 15-én ünnepélyesen megnyitottuk a tanévet és vártuk az új igazgatót. A

tanítás zavartalanul beindult, minden nehézség nélkül. Az esti tagozatok megszerzésével sem volt nehézség. Szeptember végén, október elején megérkezett az új igazgató, így a munka megoszlott.

1959-ben Fekete Ödön tanárt kinevezték igazgatónak, ami hozzájárult a minőségi munkánk javulásához. Ahogy telt az idő a tanulók létszáma és az osztályok száma is megnövekedett, mind az I-II osztályok száma, mind az V-VIII osztályoké. Párhuzamos osztályok alakultak 1962-es évben a három ötödik osztály volt.

Az igazgatóság úgy határozott, jól megalapozott kéréssel fordul a tanügyi Minisztériumhoz és a felső pártvezetéshez. Kérésünkre a minisztérium kiküldte Szovátára Ürményi nevű miniszteri vezérantafelügyelőt, hogy ellenőrizze, kérésünk megfelel-e a valóságnak. Az illető jogosnak találta a kérésünket, így az 1963-1964-es tanévben elkezdődött az új iskola építése, amit 1964 szeptember elejére be is fejeztek és át is adták rendeltetésének. Ez a mai líceum. Közben a hatóságok azon mesterkedtek, hogy az iskolából kiszorítsák a magyar osztályokat és a magyar nyelvű oktatókat is. 1963-1964-es tanévben nagy propagandával összeverbuváltak egy román nyelvű V. osztályt. Nagy részüket magyar párttagok gyermekeiből, ki is nevezett a megyei tanügy egy román igazgatót. Így már három igazgatója volt az iskolának. Kiadták az utasítást, a gyűléseken, jelentésekben, a hivatalos iratokban román nyelvet kell használni. A Néptanács elnöke is azt mondta nekem, hogy ezúton Mícu elvtárs javaslatára román nyelven fogjuk tartani a gyűléseket. Én is tagja voltam a városi tanács végrehajtó bizottságának. A válaszom az volt, hogy a bizottságban mindenki magyar. Akkor is román nyelven kell gyűlést tartani. Válasz az volt, hogy meg kell szokni. Mondtam, hogy amíg az alkotmány is biztosítja az anyanyelv használatot, addig az anyanyelvemet használom. Ugyanakkor megjött az utasítás, hogy a jelentéseket, beszámolókat, a hivatalos iratokat, amit eddig magyar nyelven készítettünk román nyelven kell készíteni. Az ellenőrző könyvecskék, az anyakönyvek mind kétnyelvűek voltak. Ezután román nyelvűek lettek. Lassan kezdett sorvadni a jó nevű Ady Endre magyar középiskola. A magyar nyelven végzett tanulók nagy részének sikerült a felvételi Jászvásár, Kolozsvár, Brassó, Marosvásárhely stb. városok egyetemlein és főiskoláin, amit sikeresen el is végeztek. Megdőlt a tévhit, hogy csak azoknak sikerül a felvételi, akik román nyelven végeznek. Lassan sorvadott a szovátai iskola magyar nyelvű tagozata, támogatói sajnos voltak jócskán. Az alkotmány, a különböző párt kiadványok, határozatok tele voltak a romániai magyar nemzetiségek jogaival, sajnos ez porhintés volt. A gyakorlat mást igazolt. A párt dokumentumok alapján egy dokumentumot, amelyben felsoroltam a valós helyzetünket, a jogi sérelmeket, ezt elküldtem Bukarestbe a pártközponti bizottság titkárának személyesen Ceaușescu elvtársnak, 1964 januárjában. Május végén, Június elején megjelent az iskolában két civil személy, hozták a küldeményem fénymásolatát, elem tették az asztalomra az irodába és feltették a kérdést, hogy egyet értek a jelentéssel. Én igennel

választottam. Azonnal a Szekuritáté megkezdte a kivizsgálás, hogy nem vagyok e valami szervezetnek a vezetője? Én mindent magamra vállaltam, habár szűkkörben beszélgettünk, tárgyalgattunk az eseményekről. Már június végén a párt megkezdte az első lépéseket, kizártak a pártból, a pedagógiai tanácsból, jól elverték a párt rajtam, sovíniszta megnyilvánulásnak tekintették a magatartásomat, amivel az összes jelenlevő egyetértett és nyílt szavazattal meg is erősítettek. Kizártak a városi képviselők köréből kb. száznál több meghívott jelenlétében. Ez folytatódott rajoni és megyei szinten. Amikor a sok cirkusznak vége lett úgy éreztem, hogy már a tanügyből is kispertek, vártam a további fejleményeket, hogy még tudjak valami biztosit sorsom felől. Marosvásárhelyi lakásán megkerestem egy augusztus délutáni napon P. Bélát Szekus Főhadnagyot. Négyszemközt megnyugtatót, hogy az iratcsomót a kollegái elkészítették. El is zártak volna, de mivel Gheorghe Dejenek megjelent a amnesztia rendelete, hamarosan a hivatalos közlönyben is lehetett olvasni, s így 10-12 évi börtöntől megszabadulok. Nyugodtan mehetek haza, de vele nem találkoztam. Megértettem. Egy augusztus végi napon Baciú a szőke milicista megjelent nálam a lakásomon és közölte, hogy reggel 8 órakor jelentkezzem a Borsos T. utcában a szekuritáténál. Másnap reggel 8 órakor különféle érzésekkel jelentkeztem a kapunál álló őrnél, bekísért egy kis ablaktalan helységbe, a bútorzat egy asztalból és két székből állt. Az asztal fölött egy gyenge fényű villanykörte pislogott. Az őt azt mondta, hogy üljek le és várjak. Gondoltam, innen egyhamar nem megyek haza. Reggel 8 órától vártam dél 1 óráig. Ekkor belépett egy magas civil alak. Megkérdezte kipihente magát? - durván. Választottam, hogy igen. Valami legépett papirokat tett az asztalra. Rám szólt, írjam alá, s ha még egyszer elkapjuk, hogy magyarkodik, sovén dolgokkal és párt és államellenes dolgokkal foglalkozik, innen többet nem megy haza. Világos! Majd lesz gondunk magára, most már elmehet. Vegyes érzésekkel távoztam és egy kicsit megkönnyebbülve jöttem haza.

Az amnesztia-rendelet azt is előírta, hogy mindenkit valahová munkába kell helyezni. Én is próbáltam elhelyezkedni először a városi kertészetnél érdeklődtem, a városi főkertész fel is ajánlott egy jó munkahelyet, erre azonban nem került sor, mivel a Maros-rajoni tanügyi osztály főnöke K. János a helyszínen itt Szovátán elintézte állásba helyezésemet. A felsőszakadati iskola mellett döntöttek. Így kaptam kinevezést a Felsőszakadati I-IV. osztályos iskolához ahonnan 21 éve szolgálat után vonultam nyugdíjba. Nagyon meg voltam elégedve a szülőikkel, és a tanulókkal.

1957-1964-es év iskolai és iskolán kívüli kulturális élet:

A fenti időszakban kezdett bontakozott ki nagy erővel a kulturális élet. Csodálatlanul emlékszem vissza az eredményes oktatói-nevelői munka mellett felelősségteljes sokoldalú kulturális tevékenységre, amivel a tanárok, tanítók gazdagították a tanulók életét. A pedagógusok tudták, hogy a fiatal szellemi, lelki, test felemeléshez elengedhetetlen a zene, a dal, színjátás, a művészet, tánc, stb. Ezek mind azt igazolták, hogy az érzelmi világ gazdagsága jelentősen befolyásolja a tanulási képes-

ségeket, az érzelmi világ gazdagságát szolgáló művészeti és erkölcsi nevelését.

1. Színjátszó csoportok nemcsak a szovátai közönséget szórakoztatták, hanem a környező falvak lakóit is. Nyárádremete, Makfalva, Nyárádmagyarós, Parajd, stb. Vezetői: Szabó Mihály, Kósa István, Nagy Dénes. Az utazás a községekbe teherkocsival, amit az intézmények díjmentesen biztosítottak, ez nem volt kényelmes, különösen télen, de a tanárok ezt is vállalták.

2. Énekkarok: egyik a tanítók, tanárok bevonásával ért el sikereket, egy másik a tanulók bevonásával működött, vezetője Kusztoz Piroska zenetanárnő. Az iskola énekkara körzeti, rajoni, tartományi versenyeken minden alkalommal első díjjal tért haza. Az országos versenyen 100 tagú énekkar képviselte a tartományt, székely ruhában. Erre az alkalomra 30 darab eredeti posztóból készítettünk székely harisnyát. 15 db. Sófálván, 15 db. Parajdon, mert csak itt volt legközelebb két szabó, aki eredeti harisnyát tudott készíteni. Az indulás előtt 10 nappal a K.I.SZ közölte, hogy csak 60 tanuló mehet a versenyre. De hogy lehet 40 tanulót itthon hagyni, akik fel voltak készítve a bukaresti országos versenyre. A tanulókkal két kísérő mehetett. Próbáltuk meggyőzni a K.I.Sz tartományi vezérkarát, hogy lehetetlen követelnek, de nem sikerült. Úgy határoztunk, hogy indulunk mind a 100 tanulóval. A kijelölt napon a reggel az intézményektől kapott teherkocsikkal 100 tanulóval indultunk a vásárhelyi állomásra, ahol várt egy egész külön vonatszerelvény. A tartományi delegátus kiszámolt nekem 60 db. jegyet. Közölte nekem több nem mehet, ő megszámolja, vonatra csak 60 ülhet fel, a többi marad. Ő egyik oldalon számolta tanulókat és a másik oldalon, és a másik oldalon már mind a 100 tanuló a vonaton volt. Végig fenyegetőzött, hogy én ezt megkeserülöm, mikor visszajövünk. Mi lesz a szállásolással és a kosztózással egy hétig? Én meg mondtam, hogy valami lesz. Így érkezünk este 11 órára Bukarestbe. Ott vártak a buszok beszállítottak egy nagy internátusba, ott számba vett egy adminisztrátor, kiosztotta a hálótermek kulcsait, elfoglaltunk 100 ágyat, plusz két hálótermet a kísérők részére.

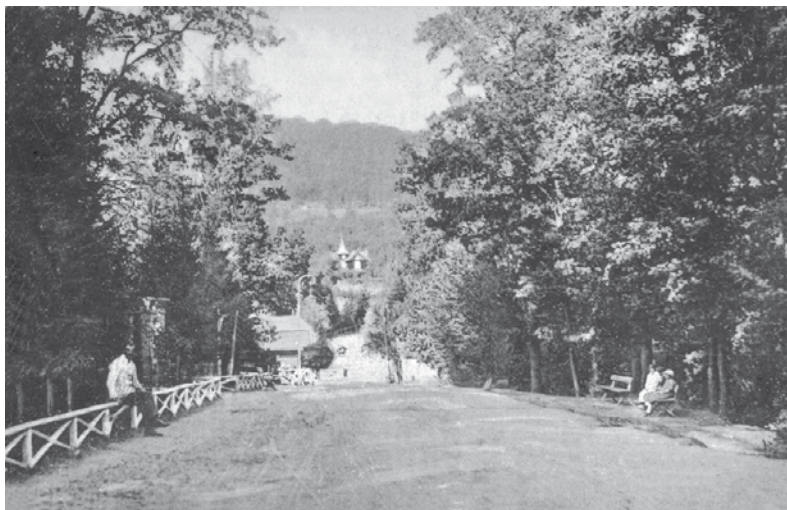
Reggel jelezték mikor mehetünk reggelizni. Én jeleztem az adminisztrátornak több tanuló van, nem annyi, amit Szakács a delegált bejelentett, azt a választ kaptam, hogy ahol 1000 nél több gyerek étkezik ott nincs probléma. Reggelinél Szakács állt az ajtónál és számolta hány tanuló mehet be az ebédlőbe. Jött az adminisztrátor, Szakács elvtárs küldte azzal, hogy itt ő felel és hagyjon fel a számolgatással. Én egy hétig nem is láttam úgy eltűnt. Utolsó nap ismét megjelent az útravaló csomag kiosztásánál és ismét számolgatta, hogy hány tanuló kaphat csomagot, ismét elutasították. Eltűnt, és én többet nem találkoztam vele.

Dalárdistáinkat program szerint szállították Bukarest nevezetesebb helyeinek, múzeumainak meglátogatására. Külön volt a dalárdák versenye a tánccsoportok, mesejátékok versenye népes közönség előtt. Két román és két magyar számot kellett előadni három szólamban. Magyarul Bartók, Kodály művét adták elő. Nagy viharos taps jutalmazta az előadott művet. A bíráló bizottság is nagyon jó ered-

ménnyel jutalmazta a dalárda szereplését, de a politika közbeszólt a helyezések odaítélésekor. Vásárhelyi népi táncegyüttes is jü minősítést kapott. A vita a helyezések okán napokig tartott. Így a Marosvásárhelyiek be kellett érjék egy harmadik helyezéssel, Szovata dicséretbe részesült és IV-ik helyezést kapott és egy rádiót.

A versenyen kívül a dalárdák szerepeltek szabadtéri színpadokon, királyi palota melletti nagy teremben népes közönség előtt. Mindenhol nagy tapssal jutalmazták a dalárda szereplését. Ez elégtétel volt részünkről. Nagy élmény volt a királyi palota meglátogatása, még a király székébe is beülhettek a tanulók.

Tele élményekkel tértünk vissza a marosvásárhelyi állomásra. Szakácsnak végül sikerült borsot törni az orrunk alá. 60 gyereknek rendelt járművet. Azt mondta a többi az én dolgom, de hogy 40 tanuló hogy jut haza, azzal otthagytott az út szélén. Egyedül maradtam a gyerekekkel egy szép délutáni nyári napon. Én telefonon felvettem a kapcsolatot Bíró Istvánnal a fürdővállalat igazgatójával, kérésre azonnal küldte a járművet. Így még este előtt haza értünk, ezzel véget ért a nagy kirándulás

HORVÁTH ISTVÁN

A Sóvidék és a parajdi kőszételep geológiai és földrajzi feltárása¹

Kulcsszavak: Sóvidék; Parajd; szételep

“Létezik egy megismerési forma, melyet nem tudhatsz meg, csak ha résztveszel az eseményekben. Ezt nem szerezheted meg kívülről nézve és kommentálva.”

Frank Herbert: Dune Isten-Császára

A Sóvidék és Parajd jellegzetes részét képezi a Kárpát-pannon térség tájtagolódásának és a következő földrajzi tájbeosztások szerint ismeretesek: Sóvidéki-dombság, Parajd-Korondi – medence és Szováta-Sóváradi – medence. Ezért mind földrajzi, mind földtani szempontból a kistáj kutatását, feltárását és leírását együtt kell tárgyalnunk az egész Kárpát-medence és Erdély kutatásával, melynek döntő többségében magyar vonatkozása van.

A parajdi és szováti szételepek létezéséről már az ókorban tudhattak, hiszen a felszíni fejtések nyomai és a Sóváradon létesített római castrum is erről tanuskodik. A Kárpát-medencéről és környékéről való legkorábbi, ókori „földleírások” Strabón-tól maradtak ránk (i.e. és utáni évszázadból) ezek azonban a 15. századig ismeretlenek voltak Magyarországon. Az itáliai Petrus Ransanus néhány évet Budán töltött, és 1490-ből származó, Magyarországról szóló kéziratában megemlíti a legfontosabb hazai bányavárosokat és drágakőlelőhelyeket.

A Mohács utáni három részre szakadt országban a lutheri hitújítás élére álló, brassói Johannes Honterus (1498-1549) első földrajzknönyvét latinul adatta ki Krakkóban. Maga rajzolta térképpel szemléltetve, megírta Erdély legelső földrajzát is (*Chronographia Transsylvaniae*, 1532). Néhány évvel később Oláh Miklós (1493-1568) tollából megszületik az egész akkori Magyarország leírása (*Chronographia Hungariae descriptio*, 1536), melyben különösen a Buda környéki gyógy- és ásványvizeket, valamint a felvidéki színesérc-előfordulásokat emeli ki.

A XVI. századra Európa nemes- és színesércbányáinak legtermékenyebb hányada a Felvidéken és Erdélyben működött, ennél fogva az ásványismeret legkorábbi gyökerei a Kárpát-medencéből táplálkoztak. Az újkori ásványtan alapjainak lera-kója, a német Georg Bauer (*Georgius Agricola*, 1494-1555) latin nyelvű könyvében, a *De Re Metallica*-ban (1546) 13 Kárpát-medencei lelőhely érc- és kísérőásványait ismerteti.

A Kárpát-medence gyógy- és ásványvizekben való páratlan gazdagsága szintén korán vizsgálódásra készítette az akkori természettudósokat. 1542-ben Georg Wernher, a szepesi bányakamara sziléziai származású igazgatója készített egy alapos értekezést „*Magyarország csodálatos vizeiről*” (*De admirandis Hungariae aquis hypomnemation*). 1585-ben Báthori István udvari orvosa, az itáliai Marcello Squarcialupi, Kolozsvárott, a források eredetéről és hatásairól ad közzé latin nyelvű tanulmányt.

A középkorban, általában a felszíni sóbányászásokon kívül nem végeztek különösebb kutatási és feltárási munkákat. A sógödörök, mélyítését és a vízbetörések utáni elhagyását, majd újabb gödörök kiképzését, egyszerű helyi megfigyelések alapján végezték.

Az erdélyi - királyi tulajdonban levő - sóbányák leírását Hans Dernschwam készítette el 1528 augusztusában, mint a Fuggerek egykori faktora. Ekkor a legjobb, szilárd és fehér erdélyi sót a tordai sóbányából fejtették. Dernschwam részletesen lejegyezte a tordai, marosújvári, vízaknai, kolozsi, széki és dési sóbányák fejtését, a sóaknák felszereltségét, a sóvágók gondjait, fizetésüket (posztóban, pénzben, sóban), az akkori munkakörülményeket és a só szállítási lehetőségeit. A parajdi nincs a bemutatott sóbányák között, hiszen ekkor még (egészen 1562-ig) székely közvagyonnak (Székely Nemzeti tulajdonnak) számított és nem tartozott a királyi sóbányák közé.

1653 a magyar tudomány történetének egyik legjelentősebb éve: Utrechtben Apáczai Csere János (1625-1659) kinyomatja *Magyar Encyklopaedia*-ját, amely a kor természettudományának első, és magyarul legelső összefoglalása. Ezzel a művével tért haza Erdélybe s tanított Gyulafehérvárra, majd Kolozsvárra. Ásvány és kőzet-tani fogalmakkal, település- és mezőgazdasági földrajzzal először itt találkozunk magyarul, s ő írja le elsőnek Jan Kopernik (1473-1543) napközpontú (heliocentrikus) világképét (melyet el is fogadott). Apáczait - Pázmány Péter és Frölich Dávid mellett - méltán tekintik a magyar földtudományi szaknyelv megteremtőjének.

Az 1635-ben alapított nagyszombati egyetem professzorai közül földtudományokkal először érdemlegesen Szentiványi Márton (1633-1705) foglalkozott. Munkája, a *Curiosa et selectiora variarum scientiarum Miscellanea* (1689) minden korábbinál alaposabban foglalkozik a Kárpát-medence forrásaival, hegyeivel, barlangjaival, ásvány- és kőzeteivel, és külön részben írja le Magyarország hegyeit,

folyóit, tavait, lakosságát, városait és a szomszédos területeket (Horvát- és Szlavónországot, Boszniát, Dalmáciát, Rácországot, Szerbiát, Bulgáriát, Valachiát, Moldvát, Galíciát és Ladomériát).

Az önálló magyarországi ásvány- és kőzettan megteremtése Erdély, majd az egész Kárpát-medence részletes bemutatásával együtt Fridvaldszky János (1763), illetve Born Ignác (1773) nevéhez fűződik. Fridvaldszky, az *Erdély ásványairól* szóló munkájában (*Mineralogia Magni Principatus Transilvaniae*, mely 1767-ben jelent meg Kolozsvárott) megemlíti a parajdi kősót is, mint fontos ásványt.

A Kárpát-medence ásványkincseinek tudományos vizsgálatát az 1780-as, 90-es években a nagyszebeni Fichtel E. János folytatja tovább, aki öslénytannal is foglalkozott. Fichtel feljegyzéseiben (*Mineralgeschichte von Siebenbürgen*, 1780), kirándulás formájában írta le a Parajdon látható sógödöröket, a felszíni sófejtéseket és az 1762-ben megnyitott József-aknát.

Említésre méltó, hogy a legkorábbi magyar nyelvű ásványtani könyv Benkő Ferenc és Zay Sámuel (1791) tollából született. Benkő *Magyar mineralógiájá*-ban, valamint Mátyus István nagyszabású összegezésében (*Ó és Új Diaetetica*) olvashatjuk a Kárpát-medencére vonatkozó legelső rétegtani megfigyeléseket.

Aranka György „főtitoknok” 1793-ban indult először Erdélybe „forráskutató-gyűjtő útra”, melynek célja a magyar nyelv fejlesztése, a magyar nyelvű szövegkincs mentése és a kéziratok összegyűjtése volt. Ebből az alkalomból 1794 augusztus 6-án Parajdra látogatott, a „*kékszínű forráshoz*”. Itt Nesselfeld úr bemutatta Aranka Györgynek a „*mély sóbányák földgáza mineralógiai misztériumát*”.

A magyar földtudományoknak a XVIII. század második felében kezdődött fejlődésének egyik eredménye a természetföldrajzi szemlélet kialakulása. Szabó János (1803) a világon elsőként ismeri fel a folyómenti párkánysíkok (teraszkok) létét, sőt kialakulásukat is szakszerűen magyarázza meg. Kitaibel Pál (1757-1817) növény-, ásvány- és kőzetgyűjtő útjain, a Kárpát-medence földtani felépítéséről minden addiginál alaposabb és sokrétűbb ismereteket szerzett. Tomtsányi Ádámmal elsőként adott ki földregés-erősségi térképet (az 1810-es móri földlökésekről), de hatalmas gyűjteményének rendezésére (2948 ásvány, 772 kőzet és ősmaradvány) már nem futotta idejéből (ezek végül 1956 októberében megsemmisültek). Zíper András 1817-ben abc-sorrendben ismertette Magyarország akkori bánya- és ásvány-előfordulási helyeit (258!), és ezek ásványait. Részletes könyve csaknem fél évszázadig a magyar ásványtan alapmunkája, ő maga pedig később a Magyarhoni Földtani Társulat megalakításának (1848-1850) egyik fő előmozdítója.

Erdély földtanának első összefoglalását (636 oldalban), 1863-ban teszik közzé Franz Hauer (1822-1899) osztrák bányamérnök és Guido Stacke (1833-1921) sziléziai származású terepgeológus.

A szabadságharc után, minden idők legszebb kiállítású, metszetekkel, könyoma-

tokkal, térképábrázolásokkal szemléltetett “honismereti” kötetei látnak napvilágot: *Magyarország és Erdély eredeti képekben* (1856-1864), *Magyarország képekben* (1870). Ezekben, a földtudományokra egyaránt kitérő kötetekben, a kor legkiválóbb tudósai és művészei írnak tanulmányokat: Hunfalvy János, Kubinyi Ferenc, Szabó József, Kővári László, Kovács Gyula.

Ezeknek méltó folytatása, Orbán Balázs (1830-1890) számtalan, saját földrajzi és néprajzi megfigyeléseire támaszkodó sokkötetes műve: *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismereti szempontból*, valamint Torda város és környéke c. leírása (1868-1873, illetve 1890). Páratlan értékű művének külön érdeme, hogy Magyarországon elsőként, saját fényképfelvételeit használta szemléltetésül. Munkájában a mindenre alaposan figyelő Orbán Balázs, nagy részletességgel lejegyezte a parajdi sótelep művelését. Először felsődsdiak korában, egy szovátai nyaralás alkalmával ismerkedik meg Dózsa Dániellel és a történetíró Kőváry Lászlóval. Tulajdonképpen a Medve-tó csodálatos környékének és a sószikláknak a látványa okozta azt a belső kényszert, amely később az egész Székelyföld (Aranyos-Torda vidékét is beleértve) bejárására készíti.

Elmondható, hogy Orbán Balázs, a „*Székelyföld akkori legnagyobb természettudósa*” rengeteg földtani és bányászati megfigyelést végzett, leírta a Hargitai-fennsíkot, a Homoródokládon levő Dungó-forrást ami lényegében a földgáz terméke és ezt figyelembe véve, Orbán Balázs több évtizeddel a kissármási gázkitörés előtt már jelezte a gáz erdélyi jelenlétét. Elsőnek írta le az iszapvulkánokat a Keresztúr melletti Fiafalva határában levő Fehérszék nevű ingoványos területről. A Hargita andezitjét trachyt-nak nevezte és nagyon szemléletesen írt a „*Háromszék szaharájának*” nevezett Rétyi Nyír-ről. Érdemes kiemelni, hogy a Gyilkos-tó megnevezést is ő használta először, azelőtt Verestó-nak hívták. A Veres-tóról egyébként az első földtani adatot Herbich Ferenc, a Székelyföld geológiájának egyik fő ismerője közölte 1878-ban.

Orbán Balázs, mint gyakorlott megfigyelő, nagy hasonlóságot talált Görögország és a medencékre szabdalts Székelyföldi felszín között. Meglepően széles látókörűségéről tanúskodik a parajdi sótelep tudományos leírása, ennek a wieliczki teleppel való összevetése és a sószoros keletkezésének a magyarázata, valamint a sószoros szikláinak a spanyolországi Kordova sószikláihoz való hasonlítása.

A tudományos vizsgálatokon alapuló leíró természetföldrajz első művelője Hunfalvy János (1820-1888), akit az Akadémia 1860-ban kér föl a magyar birodalom természeti viszonyai-nak leírására. Ennek három kötete 1863-65 – ben jelenik meg és minden addigi munkánál részletesebben mutatja be a Kárpát-medence földtani felépítését, magasságviszonyait, éghajlatát, vízrajzát és domborzatát.

Az első részletesebb, tudományos ismertetésével az erdélyi, és ezen belül a parajdi kősónak 1867-ben találkozunk, mikor Franz Posepny hosszabb ideig tanulmá-

nyozta az erdélyi sólerakodás geológiai viszonyait. Munkájában (*Studien aus dem Salinargebiete Siebenbürgens, Jahrb. D.k.k. geol. Reichsanstalt, XVII, 1867*) részletes térképet közöl a parajdi sótelepről és a bányáról. Ezen kívül Posepny 1871-ben elsőként állapította meg, hogy a parajdi sóredő, kisebb sűrűsége miatt felfelé mozgott és áttörte a fiatalabb, nagyobb sűrűségű kőzetrétegeket. Ezzel megelőzte korát, és mintegy előrevetítette a diapirizmus dinamikájának tudományos magyarázatát.

Parajdon az első, kimondottan feltárási szándékkal készített bányamunkálatok, az 1840-es években, a sótelep DNy-i részén kihajtott vágatok voltak a Varga-bánya és a Sáros-táró. Ezen a részen 1873-ig dolgoztak a tárókkal, összesen 393 méter táró készült el, de a további feltáramunkálatokat felsőbb rendeletre beszüntették.

Ezeket követte az Erzsébet-táró, melynek kihajtása 1898-ban kezdődött, és a sótelep ÉK-i részéről indult, majd több mellékág és oldaltáró kiképzése után átvágta a sóhegyet, egészen a Korond-szurdokáig. Az Erzsébet-tárórendszer hossza, a Korond-patakától visszafelé induló Verebes-ággal együtt, meghaladta a 2000 métert.

A pesti Tudományegyetem szakemberei közül kimagaslik a földtani tanszék vezetője, Szabó József (1822-1894), aki az ásvány- és kőzettan európai rangú művelője volt, és a magyar talajtan egyik megteremtője. Ásványtani tevékenységének legjelesebb folytatója Krenner József (1839-1920) és Koch Antal (1843-1927), aki a tanszékot is vezette a századfordulón. Krenner József legfőbb érdeme, hogy a természettudományok legnagyobb magyar támogatójával, Semsey Andorral együtt megteremtette a Magyar Nemzeti Múzeum világhírű ásványgyűjteményét (amely tartalmaz parajdi sókristályt is!)

Az Erdélyi-medence földtanát feltáró tanulmányok sorából messze kiemelkedik Koch Antal, kolozsvári geológus, két nagy monográfiája (1880, és 1884), kiváló szakmai minőségével és teljességével. Munkái: *Erdély ásványainak kritikai átnézete és az Erdélyi-medence hamadkori képződményei*, mind a mai napig érvényes megállapításokat és pontos földtani térképeket tartalmaznak. Koch Antal 22 éven át kutatta Erdélyt (1873-1895), és a magyar és erdélyi földtan első feltáró nemzedékének legkiválóbbjai között van. Az Erdélyi-medence tanulmányozását Hoffmann Károly kezdte meg, de korai halála miatt, a munkáját kiegészítve Koch Antal fejezte be. Ezt követte Tóth Mike kalocsai tanárnak a Kárpát-medence ásványainak teljes magyar nyelvű bemutatása (1882).

Ami a parajdi sótelep méreteit illeti, már az 1800-as évek közepe táján (1865-ben) különböző becslésekbe bocsátkoztak a szakemberek, ilyen a Houchard F. bányanagy számítása, mely szerint a „*parajdi sóhegy* 280 láb magasságra emelkedik az alatta folyó Korond vizszíne felett, hossza mintegy 1000, szélessége 900 öl.”

1869-ben megalakult a Magyar Királyi Állami Földtani Intézet és ezzel kezdetét vette a Kárpát-medence részletes földtani vizsgálata és feltérképezése. A Kárpát-medence egészéről Koch Antal és id. Lóczy Lajos (1849-1920) állított össze

egy 1:360 000-es méretarányú térképet, mely az 1900-as párizsi világkiállításon aranyérmét nyert. Ez a térkép szolgált a Papp Zoltán által átdolgozott 1:900 000-es változat alapjául (mely 1922-ban jelent meg).

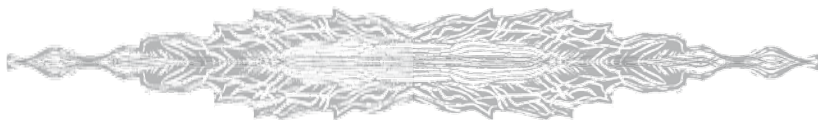
1891-ben megalakult az Erdélyi Kárpát Egyesület (EKE), mely október 3-án már fürdőkongresszust rendezett Marosvásárhelyen, ahol napjainkban is értékesnek számító előadások hangzottak el: Bikfalvi Károly – *Az erdélyrészi fürdők gyógyító múltjából*, dr. Szilvássy Lajos – *Fürdőtanszék szüksége egyeteminken*, dr. Veress Sándor – *Ásványvizeink forgalmának emeléséről*, dr. Hermann Antal – *Az erdélyrészi fürdők fejlesztéséről*.

Az *Erdély* című folyóirat kiadása mellett (1892-ben), az EKE mellékleteket is megjelentetett, ilyen volt a „*Mi fürdőink*“ fürdőügyi kiadvány is. Ebben bemutatást nyert az akkori Erdély összes fürdője: Borszék, Előpatak, Tusnád, Sztojka, Kovászna, Bázna, Korond, Felső-Rákos, Marosújvár, Vízakna, Kolozs, Algyógy, Torda, Málnás, Szováta, Homoród, Radnaborberek, Sugás, Zajzon, stb. Közölték a források és tavak vegyelemzési adatait és a magyar és külföldön tartott fürdőkongresszusok anyagait. Az EKE figyelemreméltó kiadói tevékenysége valósággal dinamizálta Erdély földrajzi, geológiai, geomorfológiai és etnográfiai kutatását.

Az EKE tudatosan tűzte ki a Székelyföld tudományos feltárását, az Erdély-folyóirat hasábjain százával láttak napvilágot a tudományos munkák, útleírások olyan nagytekintélyű kutatók tollából, mint: Csató János, Szádeczky Kardoss Lajos, Gyárfás Győző, dr. Hankó Vilmos, Czárán Gyula, dr. Hermann Antal, Merza Gyula, Miháltz János, Réthy Dezső, dr. Ruzitska Béla, dr. Urmánczy Nándor, Téglás Gábor, Hangay Oktáv, dr. Czirbusz Géza, dr. Szádeczky Kardoss Gyula, dr. Roska Márton.

Jegyzetek

1. Az írás megjelent a szerző *A székely sóbányászat története* című könyvében.

AMBRUS LAJOS

Ősz és hatalom
(Novella)

Amikor a székel székely gyönyörű lábas házaiba megérkezett az ezer éve bujkáló remény, nemcsak az ünnep volt nagy, de ünnepelni is tudtak. Piruló nyarak hordtak ki megújuló hittel pityergő őszöket, s ha virágot csókolt a fákra a fagytól megszökött tavasz, mindig benépesedett a rét és a mező, hogy újra kiadhassa magából egy újabb őszben szép terhét a föld, amelyet tán meg lehet tagadni, de meggyalázni vagy örökre elhagyni nem lehet soha, mert az számon tart mindenkit, még a veszteseket is, mint egy jóra sikerült, békés munkanap.

Nem mondja senki, hogy akkor volt egész fenékgig tejfel. De megélt a koldus is a koldulásból, hisz csak annyian voltak, hogy megsajnálhatta őket az ember, a munkanélküliség meg, mint örömforrás, nem volt szokás. Akart dolgozni még abban az időben mindenki, aki épkezláb volt, hát ünnepelni is, dolgozni is sokkal többnek volt kedve. Fel is épült idejére izmos, jó lábakra a megyeháza a Szent Mihály hegy alá, éppen a térre, ahol a hegyekről leömlő nagyobbik Küküllő azóta is lassít és szertenéz, mintha maga is örömét lelné a valamikori nagy ünnepre emelt sokszemű épületben, ahová örök időre bevonult cifrán is csipős ostornak a hatalom.

- A régiek tudtak, nem vitás! - állapította meg a huzonka fiatalember, hogy belekapaszkodott a ház hatalmas ajtajába, amely egy akkora súlyt meg se alintott. - Az ajtó anyagát valahol hatalmas tölgyből hasíthatták, a nagy érckilincset meg gondosan épp Szentkeresztbányán kiöntették, különben eddig százszor káré ment volna - gondolta, s hogy sikerült mégis elég illedelmesen benyitnia, még ki is húzta magát, ha éppen nem is olyan legényesen. Utóvégre kért jött, de nem koldus.

Az ilyen helyen a belső ajtókon kopogtatás nélkül még nem lépett be soha emberfia. Ánael se mulasztotta el. Pontosan az alsó folyosón, a harmadikon kopogott, vagy háromszor egymás után, mind illedelmesebben, ahogyan kell, de csak annyit ért vele, hogy egy rúzs mögé bújt nőcike jól megnézte, hogy ő-e az a kopogtatós, s szépen kérte, nem kedvesen, hogy várjon.

- A főnök foglalt! - csengett sokáig a hang a még szinte kamaszos két kajla fül-

be, amelyet szinte átsütött a zúgó utcáról a jó helyre tervezett ablakon beömlő fény, úgy, hogy amint ott állt egyik lábáról a másikra, éppen egy üres szék mellett, amelyen látszott, nem illik oda, mert kopott, a hangból érezte újra Ánael, hogy az olyanok, mint ő, gyakran zavarhatják ott a levegőt.

Szerencsére, nem ültették le, akkor sem. Egy széken, kicsi helyt, még magába száll. Belátja, ha nem volna sok olyan, mint ő, az ismeretszerzés zaklatott urának százszorta jobb volna a sorsa, nem lenne annyira foglalt. Tudta Ánael, megtanították azt neki már otthon, hogy mi az illem, azért kopogott, nem is egyszer, hát bocsánatot kérve odébb is állhatna, van ajtó csak abban a lábas házban is, nem egy, de hellyel nem kínálták, hát várt. Valami ígéretes zajra, belülről. Ahogy ott állt Ánael félszeg mosollyal a szája szögletén, mind bizonygathatta volna a fél világ, el nem hiszi senki, hogy tud ő olyan is lenni, mint a paprika, csak nevezzék ki. Különben jó tudni, aki ezt az ajtót választja, ne siessen. Nem a titkárnö miatt, az vörös körmökkel, mint aki vérbe nyúlt, csak kelleetlenkedik. A fiatalon kopaszodó, jó vágású főnök, akit mintha mindig skatulyából húztak volna ki, oly pedáns, igen okos ember, és ismeri ő az őszökön tanítani jelentkezőket, mint rosszpénzt. Nem iszik az melegen. Jól meggondol mindent. Nincsen egyáltalán a magas homlokára írva, de akinek szeme van hozzá, látja, ilyen esetekben olcsón nem adhatja. Kiejteni nem szabadott ugyan az ajtón belül, nem olyan idők jártak, de ő volt az úr, mi több: a hatalom.

- Jó napot, tanító úr! - köszöntek a falukban az olyan őszelön a hatalom által ki-kinevezett helyettes tanároknak. - A tanító úr mikor jött, s mikor megy? - kérdezték, s csodálkoztak cefetül - volt, aki ki is mondta - hogy betyár, sok lehet az országban a tanítani akaró.

- A tormába is esik nyúl! - válaszolhatott volna meg Ánael az így köszöngetőknek, mert a főnök, a tudás alázatosan megsüvegelt, hatalmas helytartója valahonnan belülről még eddig örökké előkerült. Egy kicsit tette-vette magában a dolgot, de a nagyokat pillantó titkárnö füle hallatára, csak úgy futva, Ánaelt, bár egy cseppet se lehetett ott téblábolva valami felséges látvány, kinevezte, oda, ahová nem erőst tolakodtak, azzal emelve a megbízatás rangját, hogy mindig odavette, majd találkoznak

- Ha el nem rágják a tetvek a nyakunkat!... - zárta le a fogadást a főnök, s avval búcsúzkodtak. Úgy illett, hogy az ápolt, fiatalon kopaszodó hatalom nyújtsa elsőnek a kezét.

Az áporodott benti levegő után jól esett Ánának a kinti. A bizalmaskodó hang még fel is dobta. Az úton egy darabig nem is hitte, hogy amit hallott, igaz. Nagy dolog, nem vele gúnyolódtak, neki szólt a el a el magát a hatalom. A főnök sem olyan, mint amilyennek gondolják.

- Mindenki áldozat!? - kóstolgatta az elhangzottakat Ánael, s mert egy tanár-

nak kinevezett nem téblábolhat az út szélén, bemenekült egy kis bizonytalankodás után a közeli talponállóra. Ott lesz a jó, pénzt hozott otthonról. Az öregek tudták, hogy egy vas nélkül kinevezést senki se kap, s ha igen is, arra még egyelőre nem lehet vásárolni. Biza a beosztás, már olyan, amilyen, még az Isten háta mögött is örökön előbb csak pénzbe került, mert élni kell.

- De addig is - gondolta Ánael -, amíg a kék busz előáll, az időt el kell valahol tölteni, egy káder nem táthatja a világ szeme láttára a száját.

A talponálló nem fogadta kitörő örömmel. Látszott Ánaelen messziről, az itálnak nem nagy embere, csak mértékkel és csak akkor iszik, ha muszáj. Rághatta a fülébe hónapokon át Bitay, az öreg címzetes tanító, akit ha uraztak, neki legalább jól állt, hogy jegyezze meg, fontos: ha elkésik, ne siessen, s ha iszik, ne igyon keveset, ő olyan beteg az italtól, hogy le a kalappal. De a "mitteccikre" mégis kért. Keveset és drágát. Lett erre egy kicsi tekintélye, pedig nem tudhatta a hajlongó kiszolgáló, hogy kivel is van dolga. Nem jutott annak az eszébe: kint már újra ősz van. Egyelőre száraz. Tán az idénre el is játszotta a sarát?

- No, ha van?! - legyintett volna a gondosan hátra fésült hajú kiszolgáló az őszre.
- A madarak gyülekeznek s mennek, avval annyi -. tán rá is szól Ánaelre, ne szomorkodjék, elbújni nem kötelező, ha megbánta volna a dolgot, van más is, mehet - mondjuk - a sarokban poharazókkal dolgozni a cukorgyárba, ott nem ettek meg még senkit a tetvek, jelképesen se. Mit számít a főnök? Hiába ígérte, nem fognak találkozni, csak jövő ilyenkor, ha minden jól megy. Ne is várja, mert nem mennek azok Ánaelek után dicséreteket osztogatni, ahhoz kicsi egy falu, hát váltson, idejében, ha akar, egy szinte üres bőrönddel nincsen, amiért mind vándoroljon. Mit ér azzal, hogy itt-ott az öregek előre köszönnek neki!

Egy kicsi italért mintha egy újabb lehetőséget kapott volna Ánael a talponállóban. Nem is sietett jegyet váltani. Pedig oda, ahová neki a kinevezése szól, nem is buszon, inkább egymás hegyén-hátán mennek az emberek. Senkinek nem jár extra. Neki meg csomagja is van. A főnöknél nem volt vele, kint hagyta a nagy ajtó előtt. Akkoriban ott nagyon ritkán loptak.

- Botfaluba - üzenhették volna neki a sarokból -, csak áfonya lapit kell vinni. Meleg víz s cukor van bőven. A pennás embert egyenesen várják, előmunkásnak. A nagyobb pozícióba, már kikerül helyből.

Ha nem villan meg Ánael fejében, hogy akkor mi is legyen a mondhatni új bőrönddel, benne a tanári ranghoz járó csikos nyakkendővel, mert az olyant szerette Ánael, és ha nem jelenik meg hirtelen előtte egy csúszós völgybe épült falusi iskola, sok gyermekkel, tán beáll a cukorgyárba verbuváltak közé. A nyarakot ott-hon eddig is a gazdaságban átdolgozta, a munkától egy cseppet se félt.

- Nem lehet - kapaszkodott hirtelen a pohárba Ámael, már ha kifizette, nem öntötte el, kortyantott aprókat a drága italból. - A kinevezésen a kerek pecsét valódi,

a főnök aláírása meg valósággal miniszteri -, mormolta, két kortyintás között, s mintha nagy igazságosan másoknak is meg akarná mutatni, nem tehet mást, a tisztára ropogós papírosát elővette. – A feletetésekbe még eddig senki sérvet nem kapott – ismerte be végül, magában, mert igazság az, hogy Ánaelre a világon –mind vívódhatott - senki fel se figyelt, hogy otthoniaknak is egy kicsi igazuk van, avval felállt és a száraznak ígérkező őszben a főnökre, aki egy évre újra osztott neki is a hatalmából, hálásan gondolt, avval ment, alázatosan beállt a sorba, hogy nehogy lemaradjon, és érvényes jegyet váltott a kék buszra. . .

Hogy a rendeltetési helyére megérkezzék, ott, ahol Firtos ura a fiához így szólt: e tiéd, át kellett ülnie egy másik járatra. Ha azt mondaná, hogy becsapták, hazudna. Már a főnök jelezte, ha nem veszi egyenest gyalogosan át a hegyen, mint szokták, toronyiránt, egyszer váltania is kell. Ő meg is tette. Hanem amint Ördögös hídjától, ahol valamikor a pap elejtette volt a keresztet, kezdett hágni velük a busz mind közelebb a Hold felé, bár akkor őt különösebben az imbolygó nagy vörös gömb nem foglalkoztatta, de ma már biztosan tudja, hogy már akkor észre vette: a vásárhelyi busz nem kék volt, mint az udvarhelyi, hanem piros.

P. BUZOGÁNY ÁRPÁD

Úgy kiáltják

egy zebra
 fehér átjáró a kereszteződésnél
 sok zebra
 kavargó tömeg a szavannákon
 láttam egy fényképet róluk felülről
 csíkos semmik csak az árnyékuk
 hasonlít igazi állatra
 ó mennyire átejtik az embert
 még a legártatlanabb zebrák is
 ott a messzi szavannákon
 a közeli zebrák helyét
 ó rengetegen próbálják betölteni
 jóindulatúan mosolygó hitvány
 kis emberek villanó szemű
 jószágos nők álcázott háрпиák
 mennyivel igazságosabbak
 a gyerekek ők a szemünkbe néznek
 makacsul és úgy kiáltják nem nem

Nagyanyám, télen

Nem tudom, ma milyen lenne.
 Távirányítóval a kezében
 kisipircelné a macskát a házból,
 hangosan beszélne a telefonba,
 számítógépről játszanám le
 kedvenc dallamait?
 Már azt sem kezdem tudni,
 milyen volt. A mosolyok elkerülték
 arcát, kacagni ritkán láttam,
 mert ráncokat gyúrtak rá
 a rendszerváltozások, a betegségek,
 és szikárrá tette a szakadatlan munka.
 Feltűrt inggel, örökös kötényben
 tenne-venne a kályha és konyhaasztal
 között,
 beparancsolna a hóból a házba,
 mint kisgyerekként, lapótyát sütné
 vasárnap,
 este pedig pléhtepsiben sült almát
 tenne elém, fekete minden ruhája,
 a kedve is sokszor, mint a süllőgő
 alma kifolyt levének odasült,
 csillogó fekete gyöngye.

BÖLÖNI DOMOKOS

Bokormadár a szívemben (Novella)

Egy pillanatra úgy tűnt, hogy Ő áll az ajtónyílás ellenfényében, aztán bejött – de persze tévedtem. Róla nekem mindég Ady Endre verse jutott eszembe, A Hortobágy poétája. De csak miután elkerültem arról a vidékről. Ahol a pályám indult. Nem kunfajta, de persze nagyszemű legény lehetett, egykori tanítványai beszéltek: az egyetemet székelly harisnyásan járta ki, és nem szégyellte a használt csizmát sem, mert mindig tisztán tartotta. Az ő lelkét is megfoghatták az alkonyatok, de még inkább a szebb jövő délibábjai. Kitűnő eredménnyel végzett, azonnal a tartományi újsághoz irányították, ahol költői státus nem létezett ugyan, de még a sztálinista főszerkesztő is bizonyos tisztelettel tekintett a lobogó hajú, égő tekintetű ifjúra, és a hétvégi lapszámokban teret adott a verseinek. Borongós, népies hangú dalok voltak ezek, ő, és pislákkolt bennük a remény lángja, hogy a szocializmus végre meghozza az elnyomott, kisémmizett nép örökös boldogságát. Szóval neki is szirmok nőttek a szívében, mint az Ady-vers hőisének. Fájdalom, az ő virágát is lelegelték a csordanépek. Pedig ő is ezerszer gondolt csodaszépet, gondolt halálra, borra, nőre, megtanult mulatni is, a társaságban szellemes szójátékaival vált híressé, és úgy látszott, hogy minden jól megy – de aztán gellert kapott az élete. Nyilván, amint azt a nagy előd megírta, minden más táján a világnak szent dalnok lett volna belőle. Kivéve (szűkebb) pátriáját. Akkoriban folyt a kollektivizálás, és őt, a népfiát, igen sűrűn küldték falura, riportozni: írja csak meg, micsoda pompás dolog az, ha a földműves mindenét beadja a közösbe, aztán szíve sajjásával tapasztalja meg, hogy a hazugság és a hozzá nem értés miatt, a szájukat tépő léhűtő aktivisták parancsuralma alatt: tönkre megy minden, amit keserves munkával létrehozott... Bérmunkássá zülleszték a saját birtokán, ráadásul a száját is tartania kell, különben a Duna-csatornánál találja magát.

A poéta riportjai nem az elvtársak szája íze szerint íródtak, emiatt csakhamar meggyűlt a baja a titkosrendőrséggel. Eltávolították a laptól, minden lépését figyelték. Eldugott tanyai iskolába került, csakhamar el is züllött, az alkohol kiölte belőle a maradék lírát is. Valóban úgy járt, mint a Hortobágy poétája, aki ha a piszkos, gatyás, bamba társakra s a csordára nézett, eltemette rögtön a nótát: káromkodott vagy fütyörészett –, azzal az apró különbséggel, hogy ugye, a társak nem hordtak gatyát, legfeljebb jégert a nadrág alatt, ő pedig sosem káromkodott, ellenben valóban fütyörészett – de hang nélkül. Kemény verések árán tanulta meg; ne is sejdítsék, milyen dalt hord éppen a szívében.

Akkorra már teljesen kiégett, nem ivott, nem cigarettázott, csak a munkájának élt. De hogyan! A körzet rangidőseként órá bízta a módszertani kör irányítását. Emlékezetes ülések voltak azok! A tanár úr hajnali ötkor kelt, gyakorlotta a gyakorlatot le a havasi fennsíkról, ahol az elszórt tanyák között az iskolája szorongott a ködben, azt a tizenkét kilométert. Meg sem kottyant neki. Fél nyolckor már fel és alá sétálgatott a központi iskola kijelölt tantermében, mintha magvas filozófiai esszét gondolna végig újra és újra. Pontosan nyolc óraker jegyzőkönyvíró bizottságot jelölt ki, amelynek három tagja közül kettő a kávéról gondoskodik, a harmadik írja, amit ő mond: felvételtek ekkor és ekkor, ebből az alkalomból, jelen vannak a módszertani kör tagjai, a létszám teljes, de igazoltan hiányzik ez és ez. (Mindig kell egy-két igazolt hiányzó, különben illetékesek nem tekintik hitelesnek a dokumentumot.) A körvezető elvtárs javasolja, a jelenlévők megszavazzák a napirendet: munkára nevelés és a szocialista kultúra terjesztése az irodalomórán és a katedrán kívüli munkában. A körvezető előterjeszti a referátumot. A referátumhoz hozzászólnak a következő elvtársak: X, Y, Z. Hiába tiltakoztunk, hogy de tanár úr, mi nem szóltunk hozzá, és hát azt a fránya referátumot sem láttuk, sem hallottuk, a válasz mindig ez volt: kollega úr, a referátumot éppen viszi a posta a tanfelügyelőség felé, a másodpéldány benne lesz a dossziében, érthetőbben: a doszában –; egyébként pedig miért nem tetszik egyetérteni egyet azzal, amit a jegyzőkönyv szerint mondott, hogy tudniillik az iskolán kívüli tevékenység akkor a legsikeresebb, ha agitációs brigádok keretében járjuk be a falvakat, és Horváth Imre verssorát választjuk mottónknak: lázítunk, a béke érdekében.

A jegyzőkönyvet vezető hölgy elfeledte kitenni az ékezetet – hát nem beleakadtak az inspekción, hogy miért kell lazítani a béke érdekében?!... Meg egyáltalán, honnan veszi az a Horváth nevű Imre, hogy lázítani kell, mikor a legteljesebb harmóniában folyik a sokoldalúan fejlett szocialista rendszer építése; inkább arra összpontosítson az agitációs brigád, hogy minél hamarabb elérjük a kommunizmus legmagasabb csúcsait!...

Az ilyen „építő jellegű” kritikákat leszámítva a módszertani kör dokumentációját mindig a legtokéletesebb rendben találták a gyakori ellenőrző tanügyi brigádok, holott pedig az a másfél-két óra, ami a módszertani körre volt szánva, jobbra azal telt, hogy elkészítettük a világ legtokéletesebb jegyzőkönyvét, a tanár úr föl és alá sétált a teremben, mi pedig nyekezőlos kávékat szürcsölgetve olvastunk, és aztán mehettünk a községi cukrászdába, ahol a rendkívüli találkozásra való tekintettel, azokban az átkos időkben (!) a krémes mellé likőrt és konyakot is kérhettek a tanügyi káder elvtársnők és elvtársak.

Hazamenve aztán ki-ki úgy tanított, ahogy jónak látta.

Amikor a tanár úr nyugdíjba vonult, és az új körzeti tanfelügyelő egy nem túlságosan ihletett pillanatában éppen énreám bízta a módszertani kör vezetését, holt.

A dátumokat és a neveket megváltoztatva szinte szó szerint átmásoltuk az egykori poéta jegyzőkönyveit, és halálmegvető botorsággal direkt a cukrászdában tartottuk a módszertani kör üléseit.

Sokáig rettegtem, de végül nem emiatt hívtak a milíciára.

Halála után érdeklődtem a gyermekeitől: hagyott-e verseket, feljegyzéseket hátra. Nem írt-e valamiket mégis, legalább a fióknak?

Képtelen dolog, égbekiáltó.

Hogy a tehetség soha többé ne jöjjön elő –, hiszen bűvópatak-természetű!

A lánya elmesélte, hogy a sok közül az egyik – inspekciónak álcázott – házkutatás előtt az édesapja három kosárnyi papírt cipelt hátra, a kopár füveskertbe, és ott mindet elégette.

Közben valamiféle igéket mormolt a szája.

Most, hogy az a hajlott hátú idegen feltűnt az ajtókeret ellenfényében, egy pillanatra azt hittem, Ő az.

A tanyabokrok verstelen, fütty nélküli poétája.

Megrebben a szívemben egy hangját vesztett szürke kis bokormadár.

Jegyzetek

1. Az írás megjelent a *Népiújság* című napilapban, 2011-ben.

Medve tó.

DEÁK-SÁROSI LÁSZLÓ:

Két karácsonyi kívánságlista

1.

Pérez vagy, élet: "kenyér és víz" -
teremtés, szóval: nemzet és egy én,
szeretettotthon, hitel meg váltó.

2.

Pérez vagy élet, kenyér és víz,
teremtés szóval, nemzet és egyén,
szeretet, otthon, hitel, megváltó.

Concurs de inot in Lacul Ursu – Úszóverseny a Medvetóban – Wettschwimmen im Bärenreich

DEBRECZENY GYÖRGY

Szováta

A gát nem szakad át.
Sebes, Szováta, Szakadát
hordalékkúpjai.
Rájuk épül a város.

Elszegényedett szabadok
bányászták itt a sót,
előttük még a rómaiak.
A szabadokat elűzték,

de visszajöttek hamar.
Ahol a Szováta ömlik
a Sós-patak,
ott volt az első fürdő,

Gérafürdő.
Idővel odébb lett fürdőtelep.
Maros-Torda vármegye,
Nyárádszeredai járás.

Kiterített kék medve a tó,
benne oldott só.
A vízfelszíntől lefele
egyre melegebb.

Kiterítette Trianon
a konyharuhát.
A Mogyorósi-tó partján
van-e toportyán?

Te mit látsz?
Én sziklát s tavat, sósat,
vöröset, zöldet, feketét.
És látok édeset is.

A tudóm tisztul,
látásom élesedik.
A sósziklákat
nem őrzik már katonák.

NAGY ATTILA

***Memoár - A gyermekkor elveszett paradicsoma,
és a magyar katonatiszt***

Gyergyóditróban születtem, a hideg hegyek között, de gyermekkorom elveszett paradicsomát Szovátának, Szakadátnek tekintem, ahol Édesapám született. Gyerekkorban a legtisztább a nagy archetípusok közvetlen élménye, vonzása, még, ha nem is tudatosak. Az élet, a kultúra célja az kellene, hogy legyen, hogy ápolja, ezzel tudatosítsa a nagy archetípusokat, hogy ez által megtörténjenek az ember mélységeiben azon átalakulási folyamatok, az élet folyamán, melyek a személyi érettséghez, teljességhez vezetnek. A nagy ősképek maguk is teljesség szimbólumok, transzcendenciára utaló jelek. Ezért ezek élménye nem más, mint a hiteles vallási élmény, mely gyermekkorban spontán módon kezdődik, és egy egész életen keresztül kellene tartania, míg az ember eléri a teljességet. Mert a vallás céljához hozzátartozik a személyiség teljességének elérése is, Istent csak így tudjuk megtapasztalni a saját mélységeinkben, és így tudunk egyesülni vele, ami a vallás célja. Kultúránk, civilizációnk formalizmusa, itt a vallás is beleértődik, a spontán gyermekkori vallási élmény ellenében hatnak, azt inkább visszaféjlesztik, mint ápolják.

Az elveszett paradicsom élmény is egy ilyen ősrachetípus, azonos a bibliai elveszett paradicsommal. Ez az archetípus a kert szimbólumában nyilvánul meg, a kert egy teljesség szimbólum. Ditróban, ahol először laktunk, a szomszéd, Szász Jenő bácsiék gyönyörű szép nagy kertje jelentette számomra a paradicsom, a teljesség élményét. Gyermekükkel, Miklóssal sokat játszottunk ott – mert az ember minden pillanatával, gesztusával, a teljességet keresi, azt szeretné megélni, arra irányul. Utána elköltöztünk, ott már a mi kertünk nem jelentette számomra ezt az élményt. De részben pótolták a szakadati nyári vakációk, nagyszüleimnél, ahogy a helyiek ismerték, Nagy Albert nagyapámnál, és Ilona nagyanyámnál. A közeli, erdős dombok a paradicsomkert élményét nyújtották, mert azt a boldogságot soha sehol nem éreztem. Sajnos, most amikor ritkán visszajárok, már nem érzem azt Szakadátban, mit gyerekkoromban, nem az eltelt idő, nem a korom, hanem az, hogy egyre jobban beépül, és a modern épületek annyira megváltoztatták, hogy már nem a gyermekkorom Szakadátja. Valami más, ezért nyugodtan mondhatom, hogy az is egy elveszett paradicsom lett, Jenő bácsiék kertje után – az lehet, még úgy van.

Életünk, halálunkig, nem más, mint ennek az elveszett paradicsomnak a keresése, a teljesség keresése, ami nem más, mint személyiségünk teljessége, és Isten a legfőbb teljesség.

Gyerekkoromban Szakadátot Édesapám, akit ugyan csak Albert névre volt kereszteltek, gyerekkori háborús történetei tették még varázslatosabbá. Mesélte, hogy amikor folyt Régennél a csata, a II. világháború idején, a magyar-német csapatok meg szerették volna állítani a ruszkit. Napokon keresztül, éjjel nappal lehetett hallani az ágyuk dörgését. De mivel nem sikerült, napokon keresztül nézte, ahogy a sok katona vonul vissza. Csodálkozott, hogy nem tudta annyi katona megállítani a ruszkit – gyerekként nem tudta, hogy azok sokkal többen voltak. Gyerekként én is mélyen átéltem a lelki szemeimmel a régi csatát, és magamban bosszankodtam, hogy nem tudták megállítani a magyarok a ruszkit. Később tudtam meg, a történelemlétkönyvekből, hogy azt már rég elveszítették, már akkor, mikor Hitler megszületett.

Mikor a front elvonult, mesélte Édesapám, egy magyarországi magyar tisztecske lemaradt a fronttól. Nagyon büszke, hetyke fiatal tiszt volt. Piros csizmája, karórája volt, mikre büszke volt, peckesen járkált velük. Nagy jóindulattal mondták az emberek, hogy jön a ruszki, jön a dávjászász, jobb, ha nem mutogatja óráját, és jobb, ha lehúzza a csizmáját, mert ha nem, lehúzza a ruszki, mert az elvesz mindent, mi neki tetszik, és aki ellenáll azt lelövi, mint a kutyát. Nem hitte. Aztán megjöttek dávjászászék, és a tisztecske, csizma, és óra nélkül maradt. Szégyenében aztán elhúzza a csíkot.

Még egy történetre emlékszem, amit Édesapám mesélt, ami ugyan csak magyar tisztekről szólt. Valahol, Szovátahoz közel, magyarországi magyar tiszteket látott Édesapám, kik románokat aláztak meg azzal, hogy levágták a kieresztős ingüket, övön alul. (Amint megtudtam utólag, nem románok voltak, hanem csángók. Azért írtam románokat, mert Édesapám úgy mesélte, és meg akartam őrizni a történetet úgy, ahogy mesélte. Végül is a történetnek a tanulsága a fontos.) Az erdélyi magyar, székely tisztek mondták, ez nem jó, mert mi itt maradunk, és ha a háborút elveszítjük, márpedig úgy néz ki, ennek mi isszuk meg utólag a levét. Természetes a magyar tisztek nem hitték. És vajon hány utólagos román atrocitás, magyar gyilkolás, köszönhető a magyarországi tisztek meggondolatlan nagyképűségének, mert bosszúból történt sok román atrocitás, magyar gyilkolás!

A piros csizmás tisztecske nem hitte, amit mondtak neki; a rögtönzött szabóknak felcsapott magyarországi tisztek sem hittek az erdélyieknek, de minden úgy lett, ahogy a figyelmeztetők mondták. Beigazolódtott minden. Ezek nem egyedi esetek voltak, hanem téves történelmi magatartás egy nemzet vezetői részéről, ami megelőzte Trianont is.

Trianon előtt, figyelmeztetett Gróf Mikó Imre, jóval később, már későn, Ady, és még mások is, igaz kevesen, a román veszélyre, Erdély elvesztésének veszélyére. Nekik sem hitt senki! Tisztát maga egy román nemes asszony figyelmeztette, átutazóban Párizs fele, hogy vigyázzanak a magyarok, mert oda lesz Erdély.

Erre cinikusan azt kérdezte: „Akkor a geszti birtokom hova fog esni, Romániához, vagy Magyarországhoz?” Freud, a bécsi pszichológus, kifejezetten úgy fogalmaz, hogy „a magyarok nem hiszik”, de országot fel fogják darabolni.

Ami szembetűnő az ószövetségi zsidóság történelmében, a próféták figyelmeztetéseinek jelentősége a nép életében. A próféta az – maga is archetípus –, aki tartja a kapcsolatot a közösség kollektív tudattalánjával, a nagy archetípusok helyével, és mint egy antenna fogja annak figyelmeztető jelzéseit, amit az küld a közösség számára figyelmeztetésként a veszedelemre. A veszedelmek fel nem ismerése, azt jelenti, hogy a közösség rossz viszonyban van a nemzeti kollektív tudattalannal, és ezért annak vezetői nem képesek fogni, annak jelzéseit, vagy annyira el van idegenedve tőle, hogy nem is jelez. Itt azoknak a nagy képeknek a helyéről van szó, amelyekhez ösztönösen vonzódunk, gyerekként, és amelyek munkájának köszönhető a személyi érettség, teljesség, és ennek a nyomán a kapcsolat Istennel. Ezen képeken alapul egyéni, és nemzeti létünk, vagyis identitásunk. Mi azt mondjuk, hogy mi védjük, óvjuk nemzeti identitásunkat. Az identitás egy belső szellemi mag, ami a nagy ősképekben nyilvánul meg, a szellem képeiben. Ezért nyugodtan mondhatjuk, hogy ő véd bennünket, a mag, nem mi őt. Ő figyelmeztet a készülő veszedelmekre, ezért nekünk a tennivalónk csak annyi, hogy csak ápoljuk a vele való kapcsolatot, a rá irányuló figyelmünkkel, de nem hozzuk létre – ő az aktív, nem mi, mint ahogy szeretjük hangoztatni a nemzeti identitásvédelemmel, amikor magunkat állítjuk ki aktívnak. Dan Zamfirescu ortodox teológus, az ortodoxiát a katolicizmussal összehasonlító könyvében következőképpen ír a románságról: a románság olyan, mint a szikla, a zátony, a víz felszíne alatt, az óvatlan hajósok nem veszik észre, léket kap a hajójuk, és elsüllyed. A Nagy Magyarország nevű hajó kapitánya, kormányosa, a legénység, nem számolt a románsággal – „nem hitte”. Vagyis, ha igen, későn, és elsüllyedt.

A tenger, mint archetípus, vagyis annak mélye, ami a felszín alatt van, a tudattalant szimbolizálja. A mélység, ami az időben még távoli, de közelgő veszedelmeket érzékeli, ahol már tudattalanul jelen van a veszedelem, mert az már az időtlen birodalmához tartozik, az a tudattalan, a mélyebb, de sokszor tudattalan tudatosság helye. Az erős nemzeti identitás alapja az ezzel való jó viszony, amit nem lehet létrehozni, csak ápolni lehet, vagy elhanyagolni, hátat fordítani neki, nem venni tudomásul, mi maga a rossz viszony. Nekünk, magyaroknak, az alapvető problémánk, ami meghatározta történelmünket a kereszténység felvétele óta, minden történelmi tragédiánk mögött valahol ott volt, hogy nem voltunk, vagyunk jó viszonyban a nemzeti kollektív tudattalannal. A Nagy Magyarország hajósai nem ismerték a mélységeket a történelemben, mely fölött hajóztak, ezért voltak képtelenek érzékelnéni a nyilvánvaló figyelmeztető fizikai valóságot, például a figyelmen kívül hagyott román követelések Trianon előtti évtizedekben – nem hittek

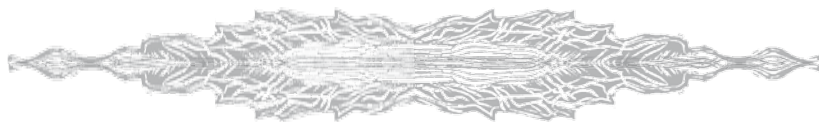
Scăldarea în lacul Ursului — Fördözés a medvetóban
Baden im Bärensee

nekik sem. Akik nem veszik tudomásul a mélységeket, azok a felszínt sem annak ismerik ami, mert a felszínt a mélységek ismertetik meg. Az erdélyi román tömegeket, sajnós a tudattalanunkkal való rossz viszonyunk, minden figyelmeztető fizikai jelenlétük ellenére, tudattalanná tette. A mélységek játéka, ha rossz viszonyban vagyunk vele, és a nyilvánvaló valóságot nem vesszük tudomásul.

Sajnos most sem a mélységek irányába figyelünk. Nemzeti retorikánk épp úgy nem veszi tudomásul az igazi problémát, rossz viszonyunkat a nemzet kollektív tudattalanjával – igaz ez az európai ember betegsége, hogy krónikusan rossz viszonyban van tudattalanjával -, mint ahogy nem vették tudomásul eleink a románokat Erdélyben, a magyar katonatisztek a figyelmeztetéseket. Nemzeti identitás-védelmünk inkább külsődleges, csak a külsőre irányul, mint a piros csizmájára büszke magyar tiszté, és nem a mélységekkel való jó viszony ápolására, ami az igazi identitás.

Az élet lényege, hogy a gyerekkor képi vonzatait ápoljuk, magas szellemi szintre emelve tudatosítsuk, ezzel megteremtve a jó viszonyt tudat és tudattalan között, mert ez az emberi, és ezen keresztül az erős nemzeti identitás alapja. Ezt a szellemi nemzetvédelmet, nemzetápolást nem lehet úgynevezett előre kidolgozott projektekkel, stratégiákkal megvalósítani, mert ezek tulajdonsága, hogy csak a tudatra alapoz, és a legfontosabbat, a tudattalant, mellőzi. És nem lehet mellőzni azt a belső szellemi, a mélységekben rejlő szellemi magot, igazi tudatot, mi az élő nemzeti identitás alapja. A nemzetet a szelleme tartja meg, ápolja, ami messze több, hatalmasabb, mint a kicsinyes emberi akarat.

Végül is az elveszett paradicsom mi magunk vagyunk, bennünk van, ez a teljesség az alapja mindennek, egyéni és nemzeti létünknek. A birodalmak, nemzetállamok, csak ennek, külső, szekularizált változatai.

MONUS KATALIN

Harc az idővel!

Kulcsszavak: *Derzsi Ferenc; visszaemlékezések; kommunizmus*

A nagyszerű könyv, amely a *“Viharokkal és aranysugarakkal”* címet viseli Derzsi Ferenc tollából származik, a szerző olyan élményeiről számol be, amelyek tanulsága a ma élő embereknek is rendkívül hasznos. Saját élményeket tartalmaz kronológiai sorrendben a szerző életéből. Saját szavai szerint, olyan élményeket, amelyek komolyabban érintették az idők során.

Szó esik benne a szerző udvarán található, emlékeket őrző, óriási öreg tölgyről, amely az idők minden próbáját kiállta. A szerző említést tesz gyerekkori élményeiről, amelyeknek jelentőségük van Szovéta történelmében is, például tíz magyar katona kivégzéséről. A pedagógusi pályán szerzett élményeiről is beszél. Ezekből értesülhetünk az egykori pionírok felavatásáról, képzéséről. Mindezt a szerző olyan hangvételben írja le, hogy szinte látjuk magunk előtt az elbeszélte történeteket. Ezeket még színesebbé teszi, hogy a benne résztvevő személyek élménybeszámolóival vannak gazdagítva. Ezek a beszámolók hitelesen tükrözik az abban a korban élt diákok és pedagógusok iskolai életét.

Levelek, meghívók teljes egészében is belekerültek ebbe a könyvbe, melyek különböző találkozókra kérték fel a szerzőt. Megtalálhatóak benne a szerző egykori tanítványaihoz intézett kedves és szeretettel teli szavai is.

A IX. fejezetben a szerző megemlíti egy ismert témát, amelyről személyes véleményét közli. Ez nem más mint a Romániában élő magyarok elkeserítő helyzete. A témát megjelent újságcikkkel kapcsolatban tárgyalja. A későbbiekben arról is olvashatunk hogyan hagyták támogatás nélkül a „Gyökerek” című könyv kiadását, valamint arról, milyen akadályokkal küzdött meg felesége az érettségi letétele során.

A könyv utolsó lapjain fekete-fehér és színes képeket is találunk, amelyek a közeli, vagy a távolabbi múltat jelenítik meg. A könyv egyik érdekessége, hogy található benne egy rovásírás ábécé, az ábécé olvasásának szabályai és a „Rovás Himnusz”

szövege magyar- és rovásírással. Egy másik fontos jellegzetessége, hogy mindig az adott témához kapcsolódóan idéz ismert, vagy kevésbé ismert művészek tollaiból származó költeményeket, amelyeknek többnyire a magyar identitás a témája.

Minden nehézség és vihar ellenére a szerző nem adta fel a harcot és mára már több kötete is megjelent. Törekvésével és kitartásával jól példázva a közmondást, miszerint mindent lehet csak akarni kell. A nyugalmazott sport-tanár kiváló példája annak, hogy a múlt értékeinek megőrzése nemcsak a történészek feladata, és azt hogy a múlt élményeiről beszélni kell, mert csak így maradnak fenn a tanulságok a jövő számára is.

Jegyzetek

1. Derzsi Ferenc: *Viharokkal és arany sugarakkal. Visszaemlékezések mozaikdarabjai.* Szováta. 2011.

P. BUZOGÁNY ÁRPÁD

Atyha szokásvilágáról¹

Kulcsszavak: *Atyha; szokásvilág; étkezési szokások*

2004-ben könyv jelent meg a Sóvidékről Atyha szokásvilága címmel, Madar Ilo-
na és Pusztai János munkáját dobta piacra a marosvásárhelyi Mentor Kiadó. Tu-
lajdonképpen két terjedelmesebb részt (tanulmányt) fed az ez esetben kissé túlzó
szokásvilág cím.²

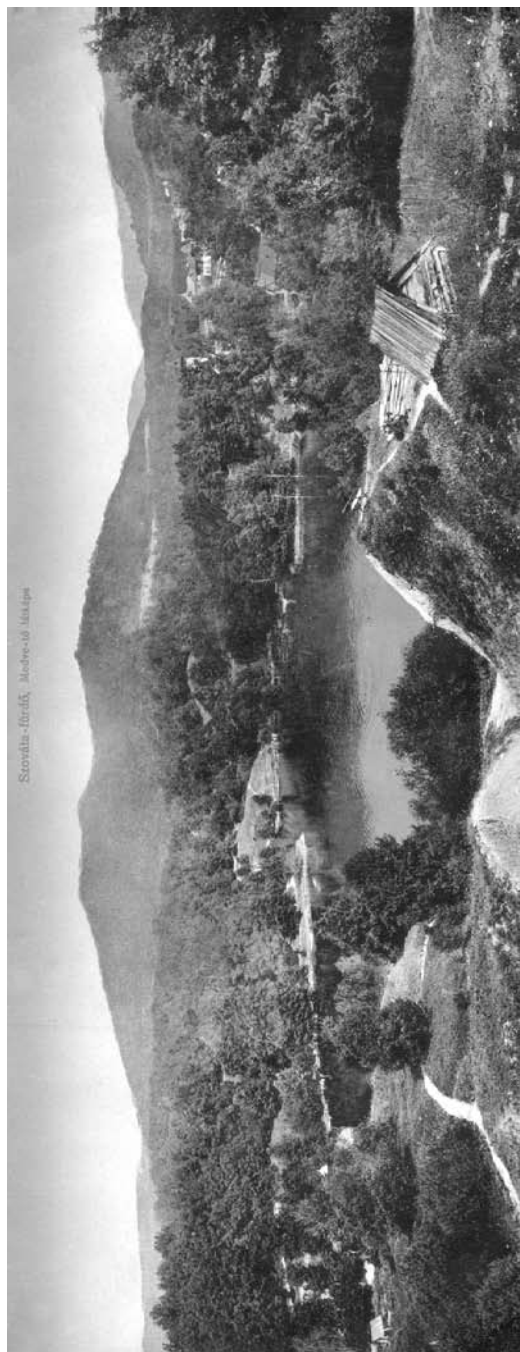
A szerzőpáros a könyv egynegyedében tárgyalja Atyha népi építészetét: házépí-
tés, berendezés, lakáshasználat, gazdasági épületek. Ehhez kapcsolódik számos
fényképfelvétel, illetve épületrajz.

Madar Ilonának a táplálkozással kapcsolatosan gyűjtött anyagot feldolgozó ta-
nulmányát bizonyára azok is fellapozzák majd, akik amúgy elsősorban nem Atyha,
hanem pusztán a táplálkozáskultúra iránt érdeklődnek. Külön fejezetekben tár-
gyalja a növények gyűjtögetését, a halászatot és vadászatot, ezeknél nem sokkal
terjedelmesebb és részletesebb pl. a termesztett növényekről szóló rész. Kimon-
dottan szűkszavúan megírt témákkal is találkozunk (ld. tenyésztett állatok). Feltű-
nően rövid, vázlatos említés esik a szekerességről, a só, faanyag, szén, cserépedény
meg az Etéden ugyancsak egykor ismert rézpor eladásáról. Leltárszerűen fellel-
jük ugyan a legfontosabb témákat, ám ha azt nézzük, hogy pl. a gyümölcsökről,
veteményekről néhány sornyi szöveget találunk, nem tekinthetjük az atyhai vo-
natkozások érdemi tárgyalásának ezen alfejezeteket. Az ételek készítése talán a
leghálásabb témája e kiadványnak, bár nem szokványos recepteket olvashatunk
itt, pusztán az egykori és mai gyakorlat legjellemzőbb eljárásait, módozatait. Az
étkezés rendje okán esik szó a keresztelőről, lakodalomról, virrasztásról, torról.

A múlt század hatvanas éveiben gyűjtött anyagot későbbi gyűjtésekkel lehetett
volna kiegészíteni, hiszen a téma, és a hagyományörző település egyaránt meg-
érdemelné. Az emlékezethatárt a 19. század nyolcvanas éveivel vonja meg Madar
Ilona, a múlt század első felének változásait is jelzi (bár a szöveg szintjén nem
mindig egyértelmű, mikor melyik eltelt századról van szó – a gyűjtés a huszadik, a
megjelenés a 21. században történt). Mégis az olvasónak az az érzése, elsősorban a
szűkszavúság miatt, - hogy éppen a téma sava-borsa lehetne másképp tálalva.

Jegyzetek

1. Madar Ilona–Pusztai János: *Atyha szokásvilága*. Marosvásárhely, 2004.
2. Az írás eredeti megjelenési helye: *Udvarhelyi Híradó*, 2004. Szeptember 21.

Stroyila - Brachy, Meebe-10. 100. 1914

